

Uluslararası Hegemonya Aracı Olarak Türkiye Maarif Vakfı
The Turkish Maarif Foundation as an Instrument of International Hegemony

Zübeyde Erdoğan Çelikkın, Dr., Bağımsız Araştırmacı, Eposta: zubeydee@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-0211>

Öz

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılması ve Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasının gerilemesiyle dünya çok kutupluluğa doğru evrilmeye başladı. Türkiye yönetici sınıfı bunu Cumhuriyet'in kuruluş ilkesi olan “yurtta sulh cihanda sulh” politikasının sonu ilan etti ve uluslararası hegemonya arayışına girdi. Bu arayışın mekânlarından biri de Afrika'dır. 2000'li yıllarda uygulamaya geçirilen Afrika açılımı Türkiye siyasetçileri ve bazı akademisyenlerin diliyle “sert güç” olarak tanımlanan askerî müdahale ve anlaşmalar yanında ideolojik faaliyet yürütecek “yumuşak güç” araçlarını da gerektirmekteydi. Yumuşak ve sert güç kavramları ABD'li neoliberal siyasetbilimci ve politikacı Joseph Samuel Nye tarafından 1990'larda geliştirilmiştir. Nye'nin yaklaşımı 20. yüzyılın başlarında Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya kuramındaki “zor” ve “rıza” araçlarını hatırlatmaktadır. Türkiye Maarif Vakfı (TMV) “yumuşak güç” uygulamak üzere kurulmuş ve Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile bağlantılı okullarını devralarak faaliyetine başlamıştır. Bu çalışmada vakfın kuruluş dönemi tartışmaları, web sitesinde yer alan bilgi ve açıklamalar, faaliyet raporları ve çeşitli web siteleri ile gazetelerde yer alan vakıf haberleri nitel yöntemle incelenmiştir. Ayrıca vakıf okullarının ve faaliyetlerinin ülkelere göre dağılımı nicel yöntemle ele alınarak vakfın etkinliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Afrika özelinde Türkiye'nin yumuşak ve sert güç uygulamalarının ekonomik sonuçları irdelenmiştir. Ayrıca, ekonomik ve askerî bağımlılık koşullarında özerk bir dış politika uygulamanın güçlüğüne dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Afrika açılımı, yumuşak güç, sert güç, Türkiye Maarif Vakfı

ABSTRACT

The collapse of the Soviet Union and the Eastern Bloc, coupled with the decline of U.S. hegemony, has driven the world toward multipolarity. The Turkish ruling class declared this shift as the end of the Republic's founding principle, “peace at home, peace in the world,” and embarked on a quest for international hegemony. One of the arenas for this pursuit has been Africa. The “Africa Initiative,” implemented in the 2000s, required not only military interventions and agreements—termed “hard power” by Turkey's ruling elite and some academics—but also ideological tools of “soft power.” The concepts of soft and hard power were developed in the 1990s by the neoliberal U.S. political scientist and policymaker Joseph Samuel Nye. Nye's approach recalls the tools of “coercion” and “consent” from Antonio Gramsci's theory of hegemony formulated in the early 20th century. Türkiye Maarif Vakfı (TMV) was established to

exercise soft power, commencing its activities by taking over schools linked to Fethullah Gülen (FETÖ). By analyzing debates during TMV's establishment, information on its website, activity reports, and news coverage in various media outlets, this study seeks to elucidate the foundation's role. The economic consequences of Turkey's soft and hard power practices in Africa are examined, alongside the challenges of pursuing an autonomous foreign policy under conditions of economic and military dependency.

Keywords: Hegemony, Africa Initiative, Soft Power, Hard Power, Türkiye Maarif Vakfı

GİRİŞ

Samir Amin devletin kumanda konumundaki yönetici sınıfın hem ulusal ve hem de komprador olduğunu, koşullar egemen emperyalizm karşısında özerkliği artırmaya elverişleyse bunun kullanılacağını belirtmektedir (Dembélé, 2019: 149). Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’nun dağılması uluslararası koşullarda önemli bir değişim yarattı. Dünya iki kutuplu olmaktan çıktı ve 2000’li yıllarda ise ABD hegemonyası zayıflayarak çok kutupluluk tartışılmaya başlandı. Dünya haritası yeniden şekillenirken uluslararası ilişkilerde değişim de kaçınılmaz oldu. Bu belirsizlik koşullarında her ülke orta ve uzun vadeli yeni politikalar belirleme çabasına girdi. Türkiye yönetici sınıfı da 2000’li yılların başında mevcut hegemonyanın zayıflamasını ve çok kutupluluğa doğru evrilmeyi okuyarak “yurtta sulh, cihanda sulh” politikasından ricat etti ve yayılmacı bir politikayla bölgesel hegemonya arayışına girdi.

Eski Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Emre Taner 5 Ocak 2007 tarihindeki MİT’in 80. kuruluş yıldönümü konuşmasında dünyadaki tüm değerlerin, ilişkilerin, sistemlerin ve düzenlerin yeniden şekillendiği bir sürece girildiği saptamasıyla, Türkiye’nin gerek stratejik gerekse jeopolitik önemi nedeniyle kendisini hiçbir zaman olayların akışına bırakma ya da “bekle-gör-tavır al” taktiği ile sınırlama lüksüne sahip olmadığını, dolayısıyla yalnız savunma pozisyonunda kalmasının kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Taner, gelecek döneme hazırlanmak için de üç alanda sağlam bir yapı önermektedir. Birincisi güçlü bir ekonomi, ikincisi kusursuz bir dış politika ve üçüncüsü caydırıcı bir askerî yapılanmadır (Taner, 2007). Eski MİT Müsteşarının söylediği bu üç unsur tam da uluslararası hegemonyanın koşullarını tarif etmektedir. MİT Müsteşarının 2007 yılında ifade ettiği yaklaşım son yıllarda Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan tarafından da tekrarlanmaktadır. Erdoğan Türkiye’nin Türkiye’den daha büyük olduğunu ve ufkunu 782 kilometrelik bir alanla sınırlamayacağını belirterek “... Türkiye ve Türk milleti mukadderattan kaçamaz, saklanamaz, tarihin bize yüklediği misyonu görmek ve kabul etmek zorundayız. Türkiye’nin Libya’da Somali’de ne işi var diyenler burnunun dibini görmeyenlerdir” diyerek yayılmacılığın bir kader olduğunu vurgulamaktadır (‘Kısa Dalga’, 2024). Amerikan çıkarlarının meşrulaştırılmasının kökenleri de “açık/kaçınılmaz yazgı” düşüncesine dayandırılmaktaydı. Bu “kaçınılmaz yazgı” anlayışına göre ABD’nin Atlantik’ten Pasifik’e, Kuzey Kutbu’ndan tropiklere kadar olan bölgeye yayılması “tanrının bariz isteği”dir (Şenler, 2014: 411). “Yumuşak güç” kavramının mucidi Joseph Samuel Nye’nin bir kitabı da Liderliğe Mecbur: Amerikan Gücünün Değişen Doğası başlığını taşımaktadır (Nye, 1991). Nye kitabında ABD’nin liderliğinin zorunluluğunu ve bunun hangi araçlarla sürdürülebileceğini tartışmaktadır. Türkiye yönetici sınıfı da benzer söylemler ve araçlarla bölgesel hegemonyanın yollarını döşemeye çalışmaktadır.

TMV bölgesel hegemonya araçlarından biri olarak faaliyete geçirilmiştir. Bu düşünceden yola çıkılarak yazılan makalede önce hegemonya kavramı ve uluslararası ilişkilere uygulanmasına ilişkin kuramlara değinilmiştir. Daha sonra Türkiye’nin bölgesel güç olma arayışının ifadesi olarak Afrika açılımına yer verilmiştir. Üçüncü başlıkta TMV’nin kuruluş tartışmaları, mali yapısı ve faaliyetleri açıklanmıştır. Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek üzere faaliyet gösteren ve devletten doğrudan/dolaylı destek alan başka kuruluşlar da bulunmaktadır ve dördüncü bölümde bu vakıf ve derneklerden birkaçının faaliyetlerine yer verilmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünde Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile birlikte Afrika’ya asker göndermesi ve Afrika ülkeleriyle yapılan askerî eğitim anlaşmaları açıklanmıştır. Türkiye Afrika ülkelerinin ordularını eğittiği gibi askerî donanım da ihraç etmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise Afrika açılımının yarattığı pazardan sağlanan ekonomik getirilere yer verilmiştir.

Hegemonya

“Hegemonya” kavramı önceki düşünür ve politikacılar tarafından kullanılmış olsa da kavrama özgün anlamını kazandıran Antonio Gramsci’dir. Terry Eagleton Gramsci’nin eserlerinden yola çıkarak hegemonyayı “toplumsal yaşamda birisinin kendi ‘dünya görüşü’nü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak ve böylece kendi çıkarı ile toplumun çıkarını büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması” olarak tanımlamaktadır (Eagleton, 2005: 168). Gramsci’ye göre hegemonya belirli bir sınıfsal tabana dayansa ve onun özsel ekonomik çıkarlarının örgütlenmesini esas alsada da kültürel ve ideolojik örgütlenme, yani sivil toplum alanı ön plandadır; çünkü hegemonik grup sivil toplumu denetleyebilen gruptur (Portelli, 1982: 171-173). “Yönetici sınıf hegemonyasının özsel görünümü, onun entellektüel tekelinde, yani kendi öz temsilcilerinin öbür aydınlar katmanında uyandırdıkları çekiciliktedir” (Portelli, 1982: 73). Bunun için temel sınıfın temsilcileri öbür toplumsal katmanların temsilcilerine seslenir ve ast aydınları yönetir (Portelli, 1982: 75). Yönetici sınıfın dünya görüşünün tüm topluma yayılması için her toplumsal katmana karşılık düşen nitel basamaklar vardır. Bunların en üstünde “en işlenmiş dünya görüşü olarak felsefe” ve en altta “folklor” vardır; orta düzeyde ise “din” ve “ortakduyu”dan söz edilmelidir (Portelli, 1982: 17). İdeolojiyi yaymakla görevli örgütler ise temelde kilise, öğretim örgütü ve basın örgütleridir (Portelli, 1982: 21-22). Hegemonik güç hem bilgi üretimi hem de eğitim için organik aydınlara ihtiyaç duyar; çünkü her hegemonyacı ilişki zorunlu olarak bir eğitim ilişkisidir (Okur, 2015: 140).

Robert Warburton Cox Gramsci’den aldığı hegemonya terimini 1980’lerde uluslararası ilişkilere uyarlamıştır (Okur, 2015: 132). Cox “Gramsci Hegemony and International Relations: An Essay in Method” başlıklı makalesinde önce Gramsci’nin hegemonya kavramını irdelemektedir. Gramsci’nin Machiavelli’den devraldığı “yarı insan yarı hayvan” imgesini kullanarak hegemonyayı “rıza” ve “zor”un zorunlu bileşimi olarak tarif ettiğini belirtir; görünür olan “rıza”dır; örtülü olan “zor” ise gerektiğinde ortaya çıkar (Cox, 1993: 52). Dolayısıyla hegemonya “zorun zırhıyla korunan konsensüs”tür (Okur, 2015: 138). Bir dünya hegemonyası, egemen bir sosyal sınıf tarafından kurulan içsel (ulusal) hegemonyanın dışa doğru genişlemesidir; içsel hegemonyanın ekonomik ve sosyal araçları olan kültür ve teknoloji uluslararası hegemonyanın da araçları olur (Cox, 1993: 61). Uluslararası hegemonya yalnız devletler arası ilişkilerle sınırlı değildir; tüm ülkelere nüfuz eden baskın üretim biçimine sahip bir dünya ekonomisi düzenidir. Dünya hegemonyası sosyal, ekonomik ve politik yapı olarak tanımlanabilir; ancak aynı zamanda devletler ve içerisinde faaliyet gösteren sivil toplum güçleri için “evrensel normlar”, “kurumlar” ve “mekanizmalar”la ifade edilir (Cox, 1993: 62). Elbette büyük güçler dış politikalarını belirlemede göreceli özgürlüğe sahipken daha küçük güçlerin özerkliği sınırlıdır (Cox, 1993: 59). Özellikle ekonomik gücü elinde bulunduran büyük ekonomiye sahip ülkeler kendi politikalarını diğer ülkelere empoze edebilmektedir. Üzerinde hegemonya kurulacak ülkelerin iktidardaki sosyal tabakaları ile hegemonik güç arasındaki uzlaşa ve bütünleşmeler için hegemon gücün diğerlerinin paylaşabileceği evrensel bir vizyon üretmesi ve gerekirse kendi kısa vadeli çıkarlarını göz ardı etmesi gerekmektedir (Okur, 2015: 47).

Gramsci’nin “rıza” ve “zor”un birliği olarak 1900’lerin başlarında formüle ettiği ve Cox’un 1980’lerde uluslararası ilişkilere uyarladığı hegemonya kuramına benzer bir yaklaşım Amerikalı düşünür Nye tarafından geliştirilmiştir. Uluslararası ilişkilerde neoliberalizm kuramını geliştiren ve aynı zamanda ABD Ulusal İstihbarat Konseyi Başkanı ve uluslararası güvenlikten sorumlu Savunma Bakanı Yardımcısı olarak görev yapmış olan Nye, 1991 yılında yayımladığı *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* adlı kitapta “yumuşak güç” kaynakları ve Amerikan hegemonyasındaki değişimi ele almıştır (Nye, 1991). 2004 yılında yayınladığı kitabın adı *Soft Power The Means to Success in The World Politics*’dir. Kitapta yumuşak güç “zorlama veya bedel ödemek yerine çekiciliğini artırarak istediğini elde etme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır. Bir ülkenin kültürü, politikaları ve siyasal idealleri başkalarının gözünde meşru görüldüğü

ölçüde yumuşak gücü artır. İktidarın “gerçek anahtarı kaç düşmanını öldürdüğün değil, müttefiklerini ne kadar genişlettiğindir” diye özetler (Nye, 2004: ix-x). Nye yumuşak gücü tanımlarken tıpkı Gramsci’nin “rıza” yaratmanın önemini vurgulaması gibi karşısındakini “ıkna” gücünü ve bakış açısını karşı tarafa benimsetmenin/meşru göstermenin önemini vurgulamaktadır.

Nye 2002 yılında yazdığı “The Information Revolution and American Soft Power” başlıklı makalede bilgi teknolojilerinin ve internetin ulaştığı seviyede hükümetlerin artık merkezden ve yalnızca “sert güç” kullanarak hegemonya kuramayacağını anlatmaktadır. Ona göre bilginin yaygınlaşması geleneksel bürokrasilerin tekeli ortadan kaldırmış ve devlet dışı örgütlenmelerin dünya politikasında oynadıkları rolü güçlendirmiştir (Nye, 2002: 61-62). Böylece yumuşak güç kısmen hükümetlerce ve kısmen diğer güçlerce yaratılmaktadır (Nye, 2002: 70). Nye, ayrıca yumuşak gücün yalnız kültürel güç olmadığını, gündem belirleme ve çekiciliğe dayandığını belirtmekte ve örnek olarak her yıl ABD’de okuyan 600 bini aşkın yabancı öğrencinin veya silikon vadesinde başarı elde eden bir girişimcinin ülkesine taşıdığı değerlerin öneminden söz etmektedir (Nye, 2002: 72). Nye terör hareketleri gibi bazı durumlarda “sert güç” kullanmanın bir zorunluluk olduğunu, ancak mesela Soğuk Savaş durumunda sert gücün yetersiz kaldığını ve yumuşak gücün öneminin arttığını belirtmekte ve yumuşak ile sert gücün birlikte kullanımına “akıllı güç” adını vermektedir (Nye, 2004: xiii).

Nye’nin geliştirdiği “yumuşak” ve “sert” güç kavramlarıyla ilgili Türkçe literatürde birçok makale bulunmakta ve politikacıların da yaygın olarak bu söylemi kullandığı görülmektedir. İbrahim Kalın MİT’in kuruluş yıldönümü konuşmasında “hegemonik güç mücadelesi” ve “çok kutuplu bir dünyaya geçişin sancılarını” betimledikten sonra şöyle devam etmektedir:

“... sahada ve masada elde edilen kazanımları ulusal ve uluslararası alanda kalıcı hale getirmenin yolu, zihinleri ve kalpleri kazanmaktan geçer... Yumuşak, ince, sert, caydırıcı, önleyici, konvansiyonel, asimetrik ve yeni teknolojik güç unsurlarını kullanmayı temel ilke ittihaz eden Millî İstihbarat Teşkilâtı, ülkemizin stratejik hedeflerine ulaşmasında kritik bir role sahiptir” (Kalın, 2023: 28).

Türkiye Kalın’ın belirttiği yumuşak güç kullanımı için yurt dışında faaliyet göstermek üzere bazı örgütler kurmuştur. Bunlardan hemen hemen en önemlisi olan Türkiye Maarif Vakfıdır (TMV) ve yasanın Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve komisyonlardaki tartışmaları sırasında sık sık sivil toplumun önemi ve yumuşak güç kullanmanın gereği dile getirilmiştir.

1. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI HEGEMONYA ARAYIŞI VE AFRİKA AÇILIMI

Dönemin MİT Müsteşarı Emre Taner Türkiye’nin yayılmacı bir politika izlemesi gerektiğine ilişkin konuşmasını 2007 yılında yapmış olsa da Türkiye 1990’lardan beri bu açılıma uygun dış politikanın araçlarını yaratmaya başladı. Örneğin 1992 yılında kurulan ve 2011 yılında yeniden yapılandırılan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının (TİKA) web sitesinde “1991’de Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte dünyada önemli değişimler yaşanmıştır. Birçok yeni ulus devlet tarih sahnesine çıkmış, ortak tarihi ve kültürel değerlere sahip olduğumuz bu yeni ulus devletlerin Türkiye’den büyük beklentileri olmuştur” denilmektedir (‘TİKA’, t.y.). Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak faaliyet yürüten Yunus Emre Vakfı 2007’de kurulmuş, Vakıf 2009’da Yunus Emre Enstitüsünü (YEE) kurarak uluslararası faaliyet göstermeye başlamıştır (‘YEE’, t.y.). Dış politika araçlarından bir diğeri Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkiye tarafından 2009 yılında kurulmuştur (‘TDT’, t.y.). 2010 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) kurulmuştur (‘YTB’, t.y.).

Türkiye'nin Afrika ile ilgili çalışmaları İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı döneminde hazırlanan Afrika Eylem Planı ile başlamıştır. Plan Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin ekonomik, ticari, eğitim, kültürel, siyasi, diplomatik ve savunma alanlarında geliştirilmesini öngörmekteydi (Dışişleri Bakanlığı, 1999). Planda Afrika ile ilişkiler siyasi ve diplomatik, ekonomik ve sosyal-kültürel olmak üzere üç farklı sütun üzerine oturtulmuştu (Akgün-Özkan, 2010: 532). Ancak ülke içindeki siyasal ve ekonomik krizler planın ancak 2005 yılından itibaren uygulanabilmesine neden olmuştur.

Dışişleri Bakanlığının hazırladığı “Belirsizlikler Çağında Kararlı ve Güçlü Türk Dış Politikası” başlıklı rapor uluslararası sisteme belirsizliklerin ve artan güç rekabetinin damga vurduğu belirtilerek dünyanın farklı bölgeleriyle ilgili değerlendirme yapmaktadır. Afrika ile ilgili bölümde “genç nüfus, zengin doğal kaynaklar, büyüyen ve entegrasyon yönünde ilerleyen ortak pazar gibi fırsatlara da sahip olan Afrika Kıtası'nın stratejik önemi her geçen gün artmaktadır” denilmektedir (‘Dışişleri Bakanlığı’, 2024: 33). OECD'nin 2017 Afrika Ekonomik Görünüm Raporu'na göre en hızlı büyüyen ikinci ekonomik bölge Afrika'dır (‘OECD’, 2017: 28). Bir başka çalışmaya göre Afrika 2050 yılında dünya nüfusunun % 25'ine sahip olacaktır. Kıta halen en hızlı büyüyen ekonomiler arasında, mineral kaynakların yüzde 30'u, petrol kaynaklarının % 12'si, doğalgazın % 8'i, yenilenebilir su kaynaklarının % 10'u ve tarıma elverişli arazilerin % 65'ine sahiptir (Bulushi, 2023). Aynı makalede kıtada faaliyet gösteren yabancı oyuncular olarak ABD'nin yanında Çin, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri sayılmaktadır (Bulushi, 2023). Afrika üzerinde büyük güçlerin yeni hegemonya yarışı ve Çin-ABD rekabeti vardır. Çin başat girişimci olarak kıtadaki 54 ülkeden 48'i ile diplomatik ilişkiler kurmuştur (Tepeciklioğlu, 2012: 60, 63).

Dışişleri Bakanlığının yukarıda belirtilen raporuna göre, Türkiye Afrika açılımı kapsamında Somali ve Etiyopya ihtilafında arabulucuk yapmış, kıta ile ticaret ve yatırımı artırmış, 2023 yılında İstanbul'da Türkiye-Afrika IV. Ekonomi ve İş Forumunu (TABEF) düzenlemiş, Doğu Afrika Topluluğu Fonuna (EAC) ortak ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğuna (ECOWAS) gözlemci statüsü kabul edilmiş, Hükûmetler Arası Kalkınma Otoritesi Dostlar Grubuna (IGAD) ve Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansına (ICGLR) üye olmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2024: 34-36). Afrika zirvelerinin ilki 2006 yılında ve ikincisi 2007 yılında ve üçüncüsü 2016 yılında İstanbul'da yapılmıştı (Tepeciklioğlu, 2012: 81; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, t.y.).

Türkiye'nin Afrika açılımının amacı kısa vadede BMGK Geçici Üyeliği, orta vadede kıta ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve uzun vadede bölgesel güç olma isteğidir (Akgün ve Özkan, 2010: 543; Quadri, 2021: 117; Tepeciklioğlu, 2012: 76). Türkiye, Afrika ülkelerinin oy kullanabilmesi için birikmiş 20 milyon dolarlık aidat borçlarını ödemiş ve 2009-2010 yılı BMGK Geçici Üyeliği'ni oyların % 80'ini alarak kazanmıştır (Tepeciklioğlu, 2012: 77). Ancak 2015-2016 döneminde aynı oyu alamamıştır (Quadri, 2021: 117).

Türkiye'nin kıtada diğer ülkelere göre avantajlı olması tarihsel bağlara dayandırılmaktadır. Diğer taraftan Batı'nın sömürgeci geçmişi ve Afrika'nın 20. yüzyıl boyunca bu bağlılıkları koparması ile doğan boşluğu Türkiye'nin doldurabileceği düşünülmektedir (Quadri, 2021: 117). ABD'nin 1950 tarihli “Ulusal Güvenlik Belegesi”nde ABD'nin yayılcı politikası “ABD'nin hoşgörüsü, cömert ve yapıcı etkileri, uluslararası ilişkilerde açgözlü olmaması” gerekçeleri yer almaktaydı (Şenler, 2014: 411). Benzeri şekilde Türkiye de sık sık Afrika'ya sömürgeci bir düşünceyle değil, “kazan/kazan” formülüyle yaklaştığını öne sürmektedir. Türkiye'nin Afrika'daki varlığını “tarihi, kültürü ve coğrafyası gibi sahip olduğu yumuşak güç kaynakları ve bu kaynakları kullanan farklı kesimlerin varlığıyla meşrulaştırmak mümkündür” denilmektedir (Oğurlu, 2018: 72). Yumuşak güç kullanarak dış politika yapım sürecinin parçası olan devlet dışı kurum ve kuruluşlar “iş dünyası, her türlü sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları ve entellektüeller” olarak

sayılmaktadır (Oğurlu, 2018: 68-69). Aşağıda açıklandığı üzere başta TMV olmak üzere birçok vakıf ve dernek Afrika’da faaliyet yürütmektedir.

2. TÜRKİYE MAARİF VAKFI

Vakfın temeli 2016 darbe girişimi öncesinde Fethullah Gülen tarafından Afganistan, Pakistan ve Afrika ülkelerinde açılan okullara dayanmaktadır. Vakfın kuruluş yasası 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden bir ay öncesine rastlamaktadır. TMV 17 Haziran 2016 tarihinde 6721 sayılı Yasa ile kurulmuş ve Yasa 28 Haziran 2016 tarih ve 29756 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Darbe girişiminden sonra Fethullah Gülen örgütüne ait tüm okullara el konulmuş ve ilgili ülkelerle anlaşmalar çerçevesinde okullar TMV’ye devredilmiştir. Vakfın genel bütçeden pay alması ve Türkiye Cumhuriyeti adına yurt dışında eğitim faaliyeti yürütme yetkisine sahip tek kuruluş olması öngörülmüştür.

Vakıf yasası ile ilgili Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Raporu’na göre Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) vakfın eğitmenleri yetiştirme görevinin üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığına ait bir yetkinin devri anlamına geldiği, oysa bu yetkinin devredilemeyeceği, yurt dışında okul açma tekelinin vakfa verilmesinin Millî Eğitim Bakanlığı’nın yetkisine müdahale olduğu, yasanın devrim yasalarından olan Tevhidi Tedrisat Kanunu’na aykırılığı, müteveli heyet üyelerinin 72 yaşına kadar görev yapmasının taraflı ve siyasi bir yapıya yol açacağı, Millî Eğitim Bakanlığı’nın denetim yetkisi olmayan vakfa Anayasa’ya aykırı olarak kamusal görev verildiği ve yurt dışında yeni bir cemaat yapılanmasına gidildiği belirtilerek yasaya şerh koymuştur (‘TBMM’, 2016: 11-15). Komisyon raporuna Millîyetçi Hareket Partisi (MHP) de şerh koymuştur. Bu partinin şerh metninde temel olarak vakfa müteveli atamalarının cumhurbaşkanı ve bakanlarca değil, alanında yetkin kişilerce yapılması ve vakfın mali denetiminin Sayıştay veya ilgili kurum tarafından yapılması için yasada açık hüküm yer alması gerektiği vurgulanmaktadır (‘TBMM’, 2016a: 16-17). Komisyon raporunda görüşü bulunmayan Halkların Demokratik Partisi (HDP) adına yasanın meclis görüşmeleri sırasında konuşan Mithat Sancar Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin daha önce büyüttükleri ve "paralel yapı" dedikleri organizasyona alternatif yaratmak istediklerini ve onun yerine geçecek kurumlar kurmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Sancar konuşmasında paralel yapıya karşı mücadelenin gerekçesi hukuk birliğini sağlamak olmalıyken yapılan şeyin hukuk devletini daha da çökertecek bir yapılanmaya devlet eliyle gidilmesi olduğunu, Cumhurbaşkanı ve bakanlar tarafından atanan müteveli heyet ile vakfın Millî Eğitim Bakanlığı’na paralel bir yapı olacağını eklemektedir (‘TBMM’, 2016b).

Muhalefet partilerinin yukarıda özetlenen eleştirileri, vakfın kuruluş amacını anlamadıklarını ya da Türkiye’nin yayılmacı bölgesel politikalarına karşı olmadıklarını göstermektedir. CHP yasanın bazı maddelerinin iptali için Anayasa Mahkemesine (AYM) başvurmuştur (‘AYM’, 2016). İptal dilekçesinde de yasanın özüne ilişkin bir itiraz bulunmamaktadır.

Aşağıda Vakfın kuruluş süreci, örgüt yapısı, okul ve yurt işletmeleri, öğrenci bursları, Türkiye üniversitelerinin tanıtımı için kurduğu Ajansın faaliyetleri ve düzenlediği eğitim zirveleri ile paneller ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu başlıklar altındaki açıklamalarla vakfın işlevi daha iyi anlaşılacaktır.

3.1. Yumuşak Güç” Söylemi

TMV’nin kurucu Başkanı Birol Akgün ve Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Özkan ortaklaşa yazdıkları bir makalede, Doğu Bloku’nun dağılmasının belirsizlik ve tehditler yanında fırsatlar da yarattığı saptamasıyla Türk dış politikasının “pasif Batı yanlısı politikadan aktif ve yapıcı küresel aktöre” dönüştürülmesinin hedeflendiği belirtilmektedir (Akgün ve Özkan, 2010: 527). Makaleye göre belirtilen hedefe ulaşmak için iş grupları, sivil toplum örgütleri, yatırımlar, insani yardım ve eğitim aktiviteleri

Türkiye'nin yeni dış politikasında “yumuşak güç” araçları olarak önem kazanmıştır (Akgün ve Özkan, 2010: 528). TMV yasasının TBMM genel kurulunda ve komisyon raporlarında da vakfın uluslararası hegemonya için rıza yaratma aracı olduğu açıkça belirtilmektedir. Neoliberal söylemle vakıf “yumuşak güç-soft power” olarak faaliyet yürütecektir. Yasanın genel gerekçesinde “yurtiçinde ve yurtdışında vatandaşlarımıza veya soydaş ve akraba topluluklarımıza öğrenimleri sırasında maddi ve manevi destek verme” amacı öne sürülmesine karşın (‘TBMM’, 2016d) Meclis Genel Kurul tutanaklarında AKP adına konuşan İsmet Uçma “bu kurumlarımız çağdaş dış politika argümanları açısından birer "soft power" olarak değerlendirilmelidir” demektedir (‘TBMM’, 2016c). Yasanın Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyon raporunda hükümet “ülkemizin bölgesinde ve dünyada artan gücü ve etkinliğine katkı sağlayacak olan bu eğitim kurumlarının sayısının ve niteliğinin artırılabilmesi için yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır, dünyada da bunun pek çok örneği vardır” ifadeleriyle yasa savunulmaktadır. Aynı raporda vakfın Türkiye’de okul açmasının düşünülmediği de belirtilmektedir (‘TBMM’, 2016a).

Vakfın uluslararası hegemonyanın bir aracı olduğu faaliyet raporlarından da anlaşılmaktadır. 2016-2020 dönemi faaliyetlerine ilişkin raporda vakfın “kamu diplomasisine katkı”sı anlatılmaktadır (‘TMV’, 2021a: 40). 2021 yılı faaliyet raporunda “Vakfın Kamu Diplomasisine Katkıları” başlığı altında “ülkenin girişimci ve insani dış politikasına, ayrıca kamu/kültür/egitim diplomasisine önemli katkılar sunar” denilmektedir (‘TMV’, 2022: 56). 2022 yılı faaliyet raporunda yer alan “... TMV devletimizin bir yumuşak güç unsuru olarak uluslararası eğitim ihtiyacını çok boyutlu olarak ele alarak karşılamaktadır” (‘TMV’, 2023a: 24) ve “... stratejik olarak öncelik arz eden bölgelerde alternatif okulların açılması” (‘TMV’, 2023a: 39) hedefi belirtilmektedir. Vakfın 2023 yılı faaliyet raporunda “faaliyet gösterilen ülkelerde ‘Türkiye Çalışmaları’ ve benzeri akademik faaliyetleri destekler ve Türkiye algısının olumlu yönde gelişmesi için çalışmalar yapar” (‘TMV’, 2024a: 10) ve “... TMV devletimizin bir yumuşak güç unsuru olarak uluslararası eğitim ihtiyacını çok boyutlu olarak karşılamaktadır” (‘TMV’, 2024a: 22) ifadeleri yer almaktadır.

Vakfın mütevelli heyeti oluşumundan da yurt dışında faaliyet göstereceği anlaşılmaktadır. Kuruluşundan Ocak 2025’de Bakü Büyükelçiliğine atanana dek Mütevelli Heyeti ve Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapan Birol Akgün ile Mütevelli Heyeti ve Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Özkan’ın akademik çalışmaları karşılaştırmalı siyaset, Türk dış politikası ve uluslararası örgütler alanında yoğunlaşmaktadır (‘Bakü Büyükelçiliği’ t.y.). Yasa’nın 4. maddesine göre vakıf organlarında görev alanlara diplomatik pasaport verilecektir.

Birol Akgün’ün Vakıf Mütevelli Heyeti Başkanı olduğu tarihlerde Metin Çelik ile birlikte yazdığı makale “Etkili Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası Eğitimin Türk Dış Politikasındaki Yeri” başlığını taşımaktadır (Akgün ve Çelik, 2023). Makalede uluslararası diplomaside kültür ve eğitim faaliyetlerinin önemi vurgulanmaktadır:

“... Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı... başlayan kamu diplomasisinde kurumsallaşma sürecine 2000’li yıllarda hız vermiş, 2007’de Yunus Emre Vakfı’nı kurmuş, Vakıf daha sonra 2009’da Yunus Emre Enstitüsü’nü (YEE) kurmuş, 2010’da Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığını (YTB), 2016’da ise Türkiye Maarif Vakfı’nı (TMV) kurmuştur. Böylece Türkiye etnik, dil, din, kültür, tarih bakımından köklü bağları bulunan Türk, soydaş ve akraba topluluklarla birlikte bütün dünya kamuoyuyla insani yardım, kalkınma ve alt yapı yardımları, kültür ve en önemlisi eğitim faaliyetleri yoğun kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri vasıtasıyla temas kurmuştur.” (Akgün ve Çelik, 2023: 139-140).

Akgün ve Çelik’in bir başka makalesine göre vakıf her ne kadar eğitim kurumu olsa da Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) ile mücadelenin etkin bir aracı olmuştur:

“TMV, bugün Türkiye’nin en etkili kültürel diplomasi aygıtı durumundadır... Türkiye’nin FETÖ’yle mücadelesinin uluslararası eğitim ayağını oluşturan TMV, yurtdışındaki FETÖ iltisaklı okulların kapatılması için yoğun diplomatik girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimler neticesinde FETÖ iltisaklı okulları kimi ülkeler kapatıp Millileştirdi, kimileri kapatıp TMV’ye devretti, kimileri kapatmamasına rağmen TMV’ye yeni okul açma izni verdi, kimileri ise kapatmadığı gibi henüz TMV’ye de okul açma izni vermedi...Kurulduğu günden Temmuz 2023’e kadar 226 FETÖ iltisaklı okul TMV girişimleriyle kapatılmış ve Vakfa devredilmiştir. TMV girişimleri neticesinde ilgili ülkelere kapatılan, Millileştirilen ve TMV’ye devredilenler bir arada değerlendirildiğinde, ABD ve Batı Avrupa hariç dünya genelindeki FETÖ iltisaklı okulların %75’i kapatılmıştır (Akgün ve Çelik, 2022: 340-341).

FETÖ okullarının büyük kısmı Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgedeki amaçları çerçevesinde Afganistan ve Pakistan’da faaliyet göstermekteydi. TMV Afganistan ve Pakistan dahil 19 ülkedeki bu okulları devralmıştır. Ancak vakıf öncelikli olarak kuruluşundan bugüne faaliyetlerini daha çok Afrika kıtasında yoğunlaştırmıştır. Meclis Komisyon raporunda “son dönemde Afrika ülkeleri başta olmak üzere Moğolistan’dan Avustralya’ya kadar pek çok ülkeden yeni eğitim kurumları açılması yönünde Bakanlığımıza talepler gelmektedir” sözleri yumuşak güç kullanımı için Afrika’nın önceliğini ortaya koymaktadır (TBMM, 2016a).

3.2. Vakıf Örgütlenmesi

TMV’nin kuruluş yasasının 1. maddesine göre vakfın amacı yurt dışında okul öncesi eğitimden üniversite eğitime kadar okullar, eğitim kurumları ve yurtlar açmak, burs vermek, yurt içi de dâhil olmak üzere bu kurumlarda görev alabilecek öğretmenleri yetiştirmek, bilimsel araştırmalar ve araştırma-geliştirme çalışmaları yapmak, yayınlar yapmak ve metotlar geliştirmek ve faaliyet gösterdiği ülkenin mevzuatına uygun diğer eğitim faaliyetlerini yürütmektir. TBMM Komisyon Raporu’nda vakfın yurt içinde okul açmasının düşünülmeyeceği vurgulanmaktadır. Rapor’da ayrıca Millî Eğitim Vakfı’nın daha çok yurt içinde faaliyet göstermesi ve Yunus Emre Vakfının da yalnızca kültürel faaliyetleri amaçlaması nedeniyle yurt dışında eğitim işleri ile uğraşan bir vakfa gereksinim duyulduğu açıklanmaktadır (TBMM, 2016a: 7). Vakfın web sayfasında vakıf misyonu “bütün dünyadan insanlığın ortak birikimi ile Anadolu’nun kadim irfan geleneğini esas alan yetkin eğitim faaliyetleri yürütmek” ve vizyonu “ilmini ve irfanını insanlığın barış ve huzuru için kullanacak erdemli bireyler yetiştiren, alanında öncü, güvenilir bir marka eğitim kurumu olmak” olarak açıklanmaktadır.

Yasanın 7. maddesi 12 kişiden oluşan mütevelli heyetin 7 daimi üyesinin cumhurbaşkanı tarafından, diğer üyelere ikisinin Millî Eğitim Bakanlığı, birinin Dış İşleri Bakanlığı, birinin Maliye Bakanlığı ve birinin de Yükseköğretim Kurumu tarafından atanacağı hükmünü taşımaktadır. Mütevelli heyet üyelerinden beşi kamu kurumlarını temsil etse de karar yeter sayısı kadar daimi üye cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve dört yıllık yüksek öğrenim dışında kamu görevlisi olma şartı da bulunmamaktadır. Mütevelli heyet üyelerinin görev sürelerinde 72 yaş dışında sınır yoktur. Kurulduğu 2016 yılından bugüne dek 12 kişilik mütevelli heyet üyesinden 7’si değişmiş, 5’i kuruluşundan bu yana görevini sürdürmektedir. Mütevelli Heyeti ve Yönetim Kurulu Başkanı Birol Akgün’ün Ocak 2025’te Bakü Büyükelçisi olarak atanması nedeniyle yerini Mütevelli Heyet Üyesi M. Mustafa Özdi’ye bırakmıştır (TMV, 2021a, 2022a, 2023a, 2024a, 2025a).

Vakfın ikinci zorunlu organı yönetim kuruludur ve yönetim kurulu mütevelli heyetin kendi arasından veya dışardan seçeceği 7 kişiden oluşmaktadır. Kuruluşundan bugüne yönetim kurulu üyelerinden 3’ü değişmiş olup 4’ü görevini sürdürmektedir (TMV, 2021a, 2022a, 2023a, 2024a, 2025a).

Vakfın diğer zorunlu organı denetim kuruludur. Kuruluş yasasının 3. maddesinin 6. bendine göre vakfın denetim kurulu Millî Eğitim Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı temsilcilerinin de bulunduğu beş kişiden

oluşmalıdır. Ancak Sayıştay'ın Millî Eğitim Bakanlığı 2018 yılı işlemlerinin denetimi sonucunda düzenlediği rapora göre vakfın denetim kurulunda Millî Eğitim Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı temsilcileri yer almamaktadır ('Sayıştay', 2018: 48). Vakfın 2016-2021 dönemine ilişkin 5 yıllık faaliyet raporunda belirtilen denetim kurulu üyeleri ile sitesinde yayınladığı son listedeki üyeleri karşılaştırıldığında üyelerin dördünün aynı olduğu, bir üyenin değiştiği görülmektedir ('TMV', 2021a, 2025a). Üyelerden hiç biri Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Maliye Bakanlığı (MB) temsilcisi değildir. Dolayısıyla Sayıştay raporunda eleştirilen konu halen düzeltilmemiş ve yasaya rağmen vakıf denetim kurulunda herhangi bir kamu görevlisinin bulundurulmamıştır ('TMV', 2021a; 'TMV', t.y.). Böylece kamu kaynağı kullanan vakıf, yasasında öngörülmesine karşın denetim kurulunda kamu görevlisi bulundurmamaktadır.

Vakıf mütevellî heyeti ve yönetim kurulu üyelerinin kamu görevlisi olma zorunluluğu yoktur ve 72 yaşına kadar görev yapabilecektir. Denetim kurulunda yasaya göre zorunlu olan MEB ve MB temsilcileri Sayıştay raporuna karşın temsil edilmemektedir. Vakfın okullarında çalıştıracağı eğitimcileri kendisinin yetiştirme yetkisi vardır. Bu veriler dikkate alındığında vakıf müfredatına ve eğitim anlayışına bürokrasinin hiçbir şekilde müdahale etmemesi hedeflenmiştir.

3.3. Vakfın Mali Kaynakları

Türkiye Maarif Vakfı'nın gelirleri ilgili yasanın 5. maddesinin 2. bendinde sayılmıştır. Buna göre vakfın gelirleri her türlü bağış ve yardımlar, iktisadi işletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirler ve Cumhurbaşkanlığı kararı ile genel bütçe ve ilgili kamu kurumları bütçesinden aktarılan tutarlardan oluşacaktır. Geçici 1. maddenin 2. bendine göre kuruluş işlemleri için MEB bütçesinden 1 milyon lira aktarılacaktır. Ayrıca 2016 ve 2024 yılları arasında MEB bütçesinden aktarılan tutarlar Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Buna göre 2016 yılında 90.000.000 lira ile başlayan kaynak transferi 2024 yılında 5.702.000.000 liraya ulaşmıştır. Bu yıllarda aktarılan toplam tutar 14.212.829.000 liradır (Resmî Gazete, 19.10.2016/29862; 17.8. 2017/30157; 24.6.2018/30458; 26.6.2019/30813; 4.3.2020/31058; 4.2.2021/31385; 26.5.2022/31847; 5.4.2023/32154; 29.5.2024/32560). 2024 yılında vakfa aktarılan 5.702.000.000 liralık kaynak aynı yılın MEB bütçesi olan 1.092.129.000.000 liranın binde 5'inin üzerindedir ('Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, t.y.). 2024 yılında Türkiye'deki ilk ve orta dereceli okullardaki öğrenci sayısı 14.644.230 ve MEB bütçesi 1.092.668.000 liradır. Buna göre öğrenci başına 74.577 lira kaynak tahsis edilmektedir ('MEB', t.y.). Vakfa 2024 yılında ayrılan kaynağın 55.282 olan öğrenci sayısına bölünmesi halinde öğrenci başına 103.144 lira kaynak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Personel ücretlerinde de bu farkı görmek mümkündür. Vakıf Başkanı Birol Akgün yurt dışı personele ödenen aylık ücretin 2.887-6.637 dolar aralığında olduğunu belirtmektedir ('Gazete Duvar', 2021). Aynı yıl Türkiye'de öğretmen maaşları ise 377-576 dolar aralığındadır (Euro News, 2021).

Vakfa aktarılan nakdi kaynaklar yanında genel merkez olarak kullanılmak üzere İstanbul'da bir taşınmaz MB tarafından bedelsiz olarak tahsis edilmiştir. Ayrıca vakfın düzenlediği uluslararası eğitim zirvelerine kamu kuruluşları sponsor olmaktadır. Vakfın web sitesinde Türk Hava Yolları, Halkbank, İstanbul Borsası, İstanbul Ticaret Odası ve Anadolu Ajansı'nın sponsor olduğu belirtilmektedir ('TMV', 2025b).

Vakıf ilk beş yıllık faaliyet raporunda vakıf ve okulları işleten şirketine ait bilanço ve gelir tablosu bilgilerine yer vermemiştir ('TMV', 2021a). 2021-2023 yıllarına ait faaliyet raporlarına göre vakıf gelirlerinin yüzde 80'inden fazlası amaca dönük faaliyetler için harcanmıştır ('TMV', 2022a: 82, 2023a: 43, 2024a: 51). Vakfın mali tablolarında dikkati çeken bir konu da vakfa aktarılan kaynağın önemli bir kısmının başka kişi veya kurumlara aktarılmasıdır. Bilançoda "diğer alacaklar" olarak görülen rakam 2020 yılında 118.349.000 lirayken 2023 yılında 3.311.615.000 liraya yükselmiştir. Vakfın "diğer alacaklar" kaleminde yer alan bu

tutarlar 2020 yılında aktif büyüklüğünün yüzde 24'ünden 2021'de yüzde 50'sine ve 2023 yılında yüzde 70'ine ulaşmıştır ("TMV" 2022a: 81, 2023a: 42, 2024a: 52). Başka kişi ve kurumlara verilen ve sürekli büyüyen alacak rakamı 2023 yılında 3.311.615.000 liraya ulaşmıştır ve sayı 2020-2023 dönemi amaca dönük harcama tutarı olan 3.902.908.000 liraya yaklaşmaktadır. Faaliyet raporlarında bu alacakların hangi kişi, kurum ve işlemlere ilişkin olduğu açıklanmamaktadır. Vakıf Sayıştay denetimine tabi olmadığı için faaliyetleri ve mali tablolarına ilişkin kamuoyuna açıklanan bilgiler sınırlıdır.

Vakfın 2023 yılı faaliyet raporuna göre vakıf kaynaklarıyla yapılan yatırım ve harcamaların esasını Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) ile ilişkili okulların devralınması, "stratejik öncelik arz eden bölgelerde alternatif okulların açılması", faaliyet gösterilen ülkelerdeki eğitim kurumlarının sübvansiyonu ve Türk diasporasının eğitim ihtiyaçlarına katkı verilmesi oluşturmaktadır ("TMV", 2024a: 49). Bu açıklamadan, vakfın faaliyet gösterdiği ülkelerdeki diğer eğitim kurumlarına kaynak aktardığı anlaşılmaktadır.

TMV tamamen kamu kaynağı kullanarak uluslararası eğitim kurumları ve yurtlar kurmaktadır. Hazineden aktarılan tutarın dışında vakfın önemli bir gelir kaynağı bulunmamaktadır. Faaliyet raporuna göre 2016 yılında 9.340 lira, 2017 yılında 6.836.344 lira, 2018 yılında 10.778.417 lira, 2019 yılında 4.885.906 lira, 2020 yılında 8.077.234 lira, 2021 yılında 36.428.004 lira, 2022 yılında 2.620.505 lira ve 2023 yılında 10.024.516 lira nakdi bağış alınmıştır ("TMV", 2024a: 50). ABD Başkanı Trump'ın faaliyetlerini durdurduğu USAID'in fon sağladığı kuruluşlar içerisinde TMV de sayılmaktadır; ancak ne kadar fon aktarıldığı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır (Sol, 2025a). Açıklanan verilere göre büyük ölçüde diğer ülke yurttaşlarına eğitim, yurt ve burs hizmetleri veren vakıf Millî Eğitim Bakanlığı'nın ülke içerisinde öğrencilere sunduğu imkânların üzerinde kaynak kullanmaktadır. Bu kaynakların nasıl kullandığı ise kamu organları tarafından denetlenememektedir.

3.4. Okullar Yurtlar ve Burslar

Vakfın 2021 yılında yayınladığı "Beşinci Yılında Türkiye Maarif Vakfı" başlıklı faaliyet raporuna göre vakıf kuruluşunu takiben 19 ülkede (Afganistan, Çad, Ekvator Ginesi Cumhuriyeti, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gine, Irak, Kamerun, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Mali, Moritanya, Nijer, Pakistan, Somali, Sudan, Tunus, Venezuela) faaliyeti olan FETÖ bağlantılı 216 okulu devralmıştır. İlk beş yılda bu ülkelere ek olarak 26 ülkede (ABD, Afganistan, Arnavutluk, Avustralya, Bosna-Hersek, Burundi, Cibuti, Gambiya, Gana, Güney Afrika, Gürcistan, Irak, Kırgızistan, Kongo Cumhuriyeti, Kosova, Macaristan, Madagaskar, Makedonya, Moritanya, Pakistan, Romanya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Tanzanya, Tunus) okul açılmıştır ("TMV", 2021a: 113). Okulların dışında 44 yurt açmıştır ("TMV", 2025a). 2016 yılında Gine ve Somali'de, 2017 yılında 7'si Afrika'da olmak üzere 13 ülkede, 2018'de 8'i Afrika'da olmak üzere 16 ülkede, 2019 yılında 3'ü Afrika'da olmak üzere 11 ülkede ve 2020 yılında Belçika'da okul açmıştır ("TMV", 2021a: 114-117). Bu ülkeler ve okullardan dikkati çeken sayılar şunlardır: Pakistan'da FETÖ'den devir 83 okul, 27 kampüs ve 11 öğrenci yurdu, Afganistan'da FETÖ'den devir 45 okul ve 4 eğitim merkezi, Mali'de 29 okul ve bir yurt, Irak'ta 15 okul, Kamerun'da 14 okul, Senegal'de 13 okul, Gine'de 10 okul, Tanzanya'da 9 okul ve 2 yurt, Moritanya'da 9 okul, Nijer'de 9 okul, Romanya'da 7 okul, Somali'de 7 okul ve 3 yurt, Kosova'da 7 okul ve 1 eğitim merkezi, Sudan'da FETÖ'den devir 6 okul, Çad'da 6 okul, Etiyopya'da 4 okul ve 1 eğitim merkezi ile faaliyet gösterilmektedir ("TMV", 2021a: 139-196).

Vakıf 2021-2025 yılları arasında da okul, eğitim kurumu ve yurt açmaya devam etmiştir. 2025 yılı itibariyle okul ve yurt açılan yeni ülkeler Azerbaycan, Bulgaristan, Burkino Faso, Güney Afrika, Hollanda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kolombiya, San Tomo ve Prinsipe, Sırbistan, Togo ve Zambiya'dır. 2025 yılı başı itibariyle Afrika kıtasında 28 ülkede, Balkanlar ve Orta Avrupa'da 12 ülkede, Asya Pasifik'te 5 ülkede,

Orta Doğu'da 5 ülkede, Amerika kıtasında 4 ülkede ve Avustralya'da olmak üzere toplamda 55 ülkede 466 eğitim kurumu ve 44 yurt açmıştır ("TMV", 2025c). Faaliyet sürdürülen Afrika ülkeleri Burkina Faso, Burundi, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Güney Afrika, Kamerun, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijer, Sao Toma ve Principe, Senegal, Sierre Leone, Somali, Sudan, Tanzanya, Togo, Tunus ve Zambiya'dır ("TMV", 2025c). Bu ülkelerin dışında Vakıf Millî Eğitim Bakanlığı'nın Suriye'nin kuzeyinde "Fırat Kalkanı" ve "Zeytin Dalı" harekât bölgelerinde sürdürdüğü eğitim faaliyetlerine maddi destek ve materyal katkısı sağlamaktadır ("TMV", 2021a: 77; "TMV", 2022a: 63). Ayrıca New York Üniversitesi ile birlikte New York Tırana Üniversitesini kurmuştur ("TMV", 2025c).

Akgün ve Çelik'in makalesinde vakfın faaliyet yürütülen ülkenin yerel müfredatıyla birlikte Cambridge gibi uluslararası müfredatlar kullandığı, ayrıca kendi müfredatı olan Uluslararası Maarif (IM) programını da geliştirdiği belirtilmektedir. Vakıf okullarında uygulanan bütün müfredatlarda Türkçe seçmeli yabancı dil olarak öğrencilere öğretilmekte, Türk kültürü ve medeniyeti dersi de verilmektedir. Okulların amacı eğitim süresince Türkçe becerileri kazandırmanın yanında Türk kültürünü öğretmek, Türkiye'yi tanıyan ve Türkiye'ye dost gençler olarak mezun olmalarını sağlamaktır. Makaleye göre TMV Türkiye'nin en etkili kültürel diploması aygıtı durumundadır (Akgün ve Çelik, 2022: 340-341).

Vakfın önemli faaliyetlerinden biri de gerek orta öğretimde ve gerekse yüksek öğretimde burslar vermektir. İlk faaliyet raporuna göre 2020-2021 döneminde 17 Maarif Okulu mezununa Türkiye'de lisans eğitimi yapması için burs verilmiştir. Ayrıca 31 lisans öğrencisine istihdama dayalı burs, 13 yüksek lisans ve 3 doktora öğrencisine araştırma destek bursu verilmiştir ("TMV", 2021a: 56-57). 2022 yılı faaliyet raporuna göre lisans, lisanüstü ve doktora olmak üzere 2021-2022 döneminde 63 öğrenciye ve 2022-2023 döneminde 56 öğrenciye burs verilmiştir. Raporda bu öğrencilerin uyruklarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır ("TMV", 2023a: 29). Rapora göre 2023 yılı itibarıyla Vakıf okullarından mezun olan 8.541 öğrenciden 2.153'ü Türkiye'de lisans eğitimi sürdürmektedir ("TMV", 2023a: 30). Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Türkiye'nin Afrikalı öğrencilere verdiği bursları tek bir çatı altında toplayarak sistematik hale getirmiştir ve Türkiye'de 54 Afrika ülkesinden 60 binin üzerinde öğrenci vardır (The Wall Africa Journal Turk, 2025). Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı 2024 yılında toplam 198 ülkeden 350 bine yakın uluslararası öğrencinin Türkiye'de eğitim gördüğünü belirtmektedir (Karar Gazetesi, 2024). Buna göre Türkiye'de okuyan uluslararası öğrencilerin % 17'sinden fazlası 54 Afrika ülkesinden gelmiştir. YTB'nin web sayfasında paydaşlar olarak çeşitli bakanlıkların yanı sıra TİKA, YEE ve TMV sayılmaktadır ("YTB", t.y.). Somali'nin Savunma Bakanı Abdülkadir Mohamed Nur YTB bursu ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde okumuş ve 2016 yılında mezun olmuştur (Cuğ, 2024b).

3.5. Maarif Ajansı

Vakıf Ağustos 2018'de Maarif Ajansı kurmuştur. Ajans 2016-2020 yılları arasında 23 kamu kurumu, 78 üniversite, 44 sivil toplum kuruluşu ve 15 eğitim kurumu olmak üzere 200'ün üzerindeki kuruluş ile protokol düzenlemiştir ("TMV", 2021a: 49). Faaliyet raporlarında bu kuruluşlardan yalnızca kamusal örgütlenmeler ve Türkiye Diyanet Vakfı isim olarak belirtilmiş, protokol imzalayarak para aktarılan ve işbirliği yapılan diğer kuruluşlar açıklanmamıştır. Bu protokoller çerçevesinde Sudan, Mali, Tunus, Arnavutluk, Irak, Pakistan, Afganistan, Somali, Malta, Nijer ve Kosova'da eğitim fuarları düzenlemiş ve Türk üniversitelerinin tanıtımını yapmıştır. Bu fuarlara devlet ve vakıf üniversiteleri yanında TİKA, YEE ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) da katılmıştır ("TMV", 2021a: 58-59). Kuruluşlarla yapılan protokoller sonraki yıllarda da sürdürülmüştür.

Ajans 2020 yılında Vakfın şirketi olan Uluslararası Maarif Eğitim Kurumları AŞ'nin alt markası olarak ticari faaliyet yürütmek üzere yeniden yapılandırılmıştır ("TMV", 2023a: 35; 'Maarif Agency', t.y.). Maarif Ajansı eğitim fuarları, Türkiye tanıtım günleri ve Türk üniversiteleri tanıtım günleri gibi faaliyetler yürütmektedir. Ajans Katar Üniversitesi ile de işbirliği yapmıştır ("TMV", 2024a: 44). 2023 yılında Fas, Tanzanya, Kırgızistan, Kenya, Etiyopya ve Mali'de eğitim fuarı düzenlemiştir ("TMV", 2024a: 47). Türk üniversitelerinin yurt dışında düzenlediği Yabancı Öğrenci Sınavı (YÖS) organizasyonları da Maarif Ajansı tarafından yürütülmektedir ("TMV", 2023a: 38).

3.6. Söyleşi Panel ve Eğitim Zirveleri

TMV'nin ideolojik yapısı ve yaymak istediği anlayış "eğitim" yerine "maarif" sözcüğünün kullanılmasında kendini göstermektedir. Vakfın 'Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ile birlikte hazırladığı Maarif Ansiklopedisi'nin tanıtım yazısında "maarif" şöyle tanımlanmaktadır:

"Türkçenin mâna, mahiyet ve kavrayış bakımından derinlikli kelimelerinden biri olan maarif kavramı ise, 1930'ların ortasında icat edilen "eğitim" kelimesinden çok dahaengin ve şümüllü bir dünyaya işaret etmektedir. Marifet kelimesinin çoğulu olan maârif 'hüner, beceri, ilham, keşif, sezgi, manevi ve ruhi tecrübe, daha önemlisi bir ustanın elinde ilim ve meslek tahsili, bir şeyin izini takip ederek tefekkür ve tezekkür etme, tanıma ve bilme' anlamlarında var olmuştur. Ârif, sınırlarını/haddini, vazifesini, varlık sebebini ve önce kendini sonra diğerlerini, çevreyi, doğayı nihayetinde de yaratıcısını bilen ve tanıyan demektir" ("Türk Maarif Ansiklopedisi", t.y.).

Vakıf, pozitif bilimlerin dışında sezgi, manevi deneyim ve "ilim ve meslek tahsili" olarak tanımladığı "maarif" sözcüğünü kullanmayı tercih etmektedir. Vakfın çeşitli ülkelerde yaptığı eğitim fuarlarında TDV ile birlikte çalışması eğitime yaklaşımının bir başka göstergesidir. Vakfın düzenlediği söyleşiler ve uluslararası eğitim zirveleri de bu yaklaşım çerçevesindedir. 2016-2020 döneminde 30 seminer düzenlenmiştir. Vakfın yayımlacı bir dış politikanın aracı olduğu ve bu amaçla yaydığı ideoloji söyleşi başlıklarından da anlaşılmaktadır. Beş yıllık faaliyet raporunda yer alan söyleşilerden bazıları aşağıda belirtilmiştir ("TMV", 2021a: 90-92):

-Prof. Dr. Birol Akgün tarafından sunulan "TMV'nin Türk dış politikası içindeki misyonu ve Yeni Türkiye içindeki vizyonu"

-Doç. Dr. Mehmet Ali Doğan tarafından sunulan "Osmanlıdan günümüze misyonerlik"

-Prof. Dr. Ahmet Kavas tarafından sunulan "Afrika'da sömürgecilik ve Afrika'nın geleceği, Türkiye açısından önemi"

-Nijer Ortaöğretim Bakanı Mohamed Sanoussi Elh. Samro tarafından sunulan "Nijer devletinin eğitimdeki öncelikleri ve Türkiye-Nijer ilişkileri"

-Zafer Sırakaya tarafından sunulan "Türkiye'nin yumuşak gücü ve yurt dışındaki insan kaynağı"

-Prof. Dr. Raşit Küçük tarafından sunulan "Resulullah dönemi Medine'sinde eğitim-öğretim"

-Prof. Dr. İsmail Kara tarafından sunulan "Maarif kavramı çerçevesinde Türk eğitim düşüncesi".

Vakfın sonraki faaliyet raporlarında söyleşiler hakkında bilgi bulunmamaktadır. İnternet sitesinde son yıllara ait birkaç söyleşi ve panel ile ilgili döküm yapılmıştır. Buna göre Mayıs 2024 ayında Afrika Günü dolayısıyla "Afrika'ya Anlamak" başlıklı panel düzenlenmiştir ("TMV", 2024c). 2024 yılında 15 Temmuz

darbe girişimine ilişkin vakıf yönetim kurulu üyesi Dr. Halime Kökçe'nin sunuş yaptığı "Bir Vatanseverlik Destanı" başlıklı panel düzenlenmiştir ("TMV", 2024d).

Vakıf 2021-2024 döneminde dört kez uluslararası eğitim zirvesi düzenlemiştir. İstanbul'da yapılan zirvelere dünyanın çeşitli üniversitelerinden ve uluslararası kuruluşlardan eğitim uzmanları yanında bazı ülkelerin eğitim bakanları katılmaktadır. Birinci zirve 2021 yılında yapılmıştır. Bu zirveye Katar Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanı ve Nijer Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Bakanı konuşmacı olarak katılmıştır ("TMV", 2021b). 2022 yılında yapılan 2. Zirveye Kamerun Cumhuriyeti Orta Öğretim Bakanı, Mali Eğitim Bakanı, Zambiya Eğitim Bakanı ve Özbekistan Cumhuriyeti Halk Eğitim Bakanı katılmıştır ("TMV", 2022b.). 3. Zirveye Bosna Hersek Eğitim Bakanı, Demokratik Kongo Cumhuriyeti İlk Orta ve Teknik Eğitim Bakanı ve Malezya Eğitim Bakanı katılmıştır ("TMV", 2023c). 2024 yılında yapılan son zirveye Endonezya İlköğretim ve Ortaöğretim Bakanı, Kuzey Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanı, Gambiya Yüksek Öğrenim Araştırma Bilim ve Teknoloji Bakanı, Leshota Krallığı Eski Eğitim ve Öğretim Bakanı ve Liberya Eğitim Bakanı konuşmacı olarak katılmıştır ("TMV", 2024b). Yapılan tüm zirvelere Afrika ülkelerinden bir veya daha fazla bakan katıldığı anlaşılmaktadır.

TMV ilkokuldan üniversiteye tüm eğitim kurumları, eğitim zirveleri, söyleşiler, hazırlanan Maarif Ansiklopedisi, Maarif Ajansı ve sağladığı burslarla Türkiye'de yüksek öğretim imkânı sunması gibi faaliyetlerle, başta Afrika ülkeleri olmak üzere, Türkiye dış politikasının hedef ülkelerinde hegemonya kurmaya dönük çalışmalar yapmaktadır. Vakfın eğitim yerine "maarif" sözcüğünü seçmesi ve bu sözcüğü pozitif bilimlerin dışında "yaratıcıyı tanıyan ve bilen" insan yetiştirme olarak tanımlaması ve bu yaklaşım çerçevesinde ansiklopedi ve eğitim müfredatı geliştirme çabası ideolojik yaklaşımını ortaya koymaktadır. Okullarda Türkçe öğretimi ve Türk kültürünü yayma faaliyetleri de hegemonyanın diğer önemli araçlarıdır. Bu faaliyetler hedef ülkelerdeki Türkiye algısını etkilediği gibi düşünce ve yaşam biçimlerini de şekillendirmeyi hedeflemektedir.

4. AFRIKA'DAKİ DİĞER TÜRK VAKIFLARI VE DERNEKLERİ

Türkiye'de birçok vakıf ve dernek parlamenter sistemde bakanlar kurulu kararıyla ve cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanı kararıyla vergiden muaf tutulmuş veya kamuya yararlı kurum statüsü tanınmıştır. Bu vakıf ve dernekler herhangi bir izne gerek kalmadan bağış toplayabilmekte ve topladıkları bağışlar ilgili kişi ve kurumların vergi matrahından düşürülmektedir. Böylece, hazineye aktarılması gereken vergi doğrudan bu vakıf ve derneklerin kullanımına sunulmaktadır. Son yıllarda vergi muafiyeti ve kamu yararına kurum statüsü tanınan vakıf ve derneklerin yoğun olarak Afrika ülkelerinde de faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. TMV'nin protokol yaptığı 200'e yakın kurum içerisinde belirtilen vakıf ve derneklerin de bulunma ihtimali vardır. Bu vakıf ve derneklerden bir kaçış aşağıda açıklanmıştır.

TMV ile protokol yapan ve kaynak aktarılan TDV 36'sı Afrika ülkesinde olmak üzere 42 ülkede 1383'ü tamamlanmış ve 131'i devam eden toplam 1631 adet su kuyusu projesi yapmıştır. Ayrıca Afrika ülkelerinden Somali ve Cibuti'de birer cami inşa etmiştir. Sitede vakfın hangi ülkelerde faaliyet gösterildiği ve su kuyusu açma maliyetleri belirtilerek bağış talep edilmektedir ("TDV", t.y.). İHH İnsani Yardım Vakfı'nın sitesine göre vakıf Çad, Gana, Gine, Mali, Afganistan, Nijer, Pakistan, Burkina Faso, Sudan, Somali, Kamerun, Benin, Togo, Nijerya, Fildişi Sahili, Zimbabve, Uganda, Kenya, Tanzanya ve Sierra Leone'de su kuyusu açmıştır ("İHH", t.y.). Belirtilen ülkelerin tamamına yakını Afrika'dadır ve aynı zamanda TMV'nin faaliyet gösterdiği ülkelerdir. Aynı vakıf Sudan'a ikinci kez "iyilik gemisi" adıyla gıda yardımı göndermiştir ("İHH", 2025). Suffa Vakfı Afrika ile ilgili faaliyetlerini Afrika Dostluk Derneği ile işbirliği üzerinden yürütmektedir ("Suffa Vakfı", t.y.).

İyilik Denizi Derneği Afrika ve Asya’da su kuyuları açmaktadır ve sayfasında kuyuların özellikleri ve nasıl bağış yapılacağına ilişkin ayrıntılı bilgilere yer vermiştir (‘İyilikdenizi’, t.y.). Mis Darusselam İlim Kültür ve Sosyal Yardım Derneği Afrika’da kurban kesimi, su kuyusu açtırma ve mescid yaptırmayı faaliyetlerinin başında saymaktadır (‘Misdarder’, t.y.). İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (İDDEF) de Afrika başta olmak üzere yurt dışında eğitim ve su hizmetleri yapmaktadır. Federasyonun sitesinde, bağlı derneklerle 29 ülkede 5111 su kuyusu açtığı belirtilerek yeni kuyular için bağış talep edilmektedir (‘İDDEF’, t.y.). Sitenin eğitim faaliyetleri sayfasına göre Moritanya, Senegal, Gine, Mali, Gana, Burkina Faso, Nijer, Benin, Nijerya, Fildişi Sahili, Kosova, Sudan, Etiyopya (Habeşistan), Somali, Kenya, Uganda, Tanzanya, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Hindistan, Kamboçya, Malezya, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Meksika, Çad, Bosna Hersek, Sırbistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sri Lanka olmak üzere 55 ülkede toplam 55 medrese açmıştır (‘İDDEF’, t.y.).

Belirtilen vakıf ve dernekler Afrika ülkelerinde bir taraftan su kuyusu açmak gibi insani yardım faaliyetleri yaparken diğer yandan cami ve medrese yapımı ile toplumların düşünce yapısını dönüştürmeye çalışmaktadır. Gramsci’nin hegemonya için rıza yaratma araçları olarak özellikle öne çıkardığı din ve eğitim kurumlarının yoğun olarak kullanılması dikkat çekmektedir.

5. “SERT GÜÇ”: TÜRK ORDUSU AFRIKA’DA

Gramsci hegemonya kavramını “zorun gölgesinde rıza” olarak düşünmekteydi. Hegemonya arkasında “zor” olmayan bir “rıza” değil, ama “zor”un “rıza”nın önüne geçmediği ve bu ikisinin karşılıklı dengelendiği koşullarla sağlanabilmektedir (Yıldırım ve Haspolat, 2023: 128). Türkiye’nin Afrika açılımında da bunu görmek mümkündür. Haziran 2024’de BBC World tarafından yayınlanan “What is Turkey’s ambition in Africa?” başlıklı videoda Türkiye’nin Afrika ile olan eğitim, sağlık, inşaat, tarım ve diğer ekonomik alanlardaki ilişkisinin yanısıra askerî ilişkileri de ele alınmıştır. Türkiye’nin 54 Afrika ülkesinden 44’ünde büyükelçiliğinin bulunduğu ve 48 ülke ile ekonomik ilişkilerinin olduğu belirtilen videoya göre 14 Afrika ülkesi ile askerî işbirliği bulunmaktadır. Afrika ülkeleriyle askerî eğitim anlaşmaları yapılmasının yanı sıra askerî donanım ve teçhizat da ihraç edilmektedir. Afrika’daki anti-terörist özel komando eğitiminde ABD (DANAB) ve Türkiye (GORGOR) tarafından eğitilen iki grup vardır. Ayrıca Afrika ülkelerinden askerler Türkiye’ye eğitilmek üzere gönderilmektedir. Videoda TMV’nin Afrika ülkelerindeki yüzlerce okulundan da söz edilmektedir (‘BBC World’, 2024).

TLDR News Global adlı haber sitesinde Türk Ordusu ile ilgili “Why is Turkey’s Military Everywhere” başlık bir video yayınlanmıştır. Nisan 2024’de yayınlanan videoda Türkiye’nin 425.000 kişilik ordusuyla dünyada 8. ve NATO içerisinde 2. sırada yer aldığı, Suriye, Doğu Afrika, Körfez, Libya, Azerbaycan, Somali gibi birçok ülkede askerî güç bulundurduğu gibi askerî eğitim konusunda da birçok ülke ile anlaşmalar yapıldığı, silahlı ve silahsız insansız hava araçları gibi askerî teçhizatın Etiyopya’dan Ukrayna’ya birçok ülkeye ihraç edildiği ve bu alanda dünyada ön sıralara yükseldiği belirtilmektedir. Türkiye’nin orta büyüklükte bir ülke olarak bölgesel güç olma isteği vurgulanmaktadır. Gerek bu videoda ve gerekse BBC World’ün videosunda Türkiye’nin bu hedef için Osmanlı Dönemi geçmişini kullandığı belirtilmektedir. “Türkiye Avrupa’nın aksine Osmanlı’nın sömürgecilik geçmişinin bulunmadığı ve Osmanlı’nın bu bölgeleri görece olarak özerk şekilde yönettiği ve şimdi de “kazan-kazan” formülüyle hareket ettiğini iddia etmektedir” (‘TLDR News Global’, 2024) denilmektedir.

Millî Savunma Bakanlığının (MSB) web sayfasında “Türkiye’nin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları” başlığı altında 1990’lı yıllardan başlayarak bugüne dek BMGK, AGİT ve NATO kararları çerçevesinde Türk Ordusunun katıldığı hareketler açıklanmıştır. Buna göre Türkiye 36 harekâta katılmıştır.

Bu görevlerden 9'u geçmiş dönem, 15'i biten görevler ve 12'si devam eden görevler olarak belirtilmiştir. Belirtilen 33 görevden 18'i BM kararları, 14'ü NATO kararları ve 2'si AGİT kararları çerçevesinde yerine getirilmiştir. Bunların yanında İsrail-Filistin sorunu için kurulan Uluslararası Geçici Mevcudiyeti çerçevesinde 1997-2008 döneminde gözlemcilik görevi üstlenmiştir. Ayrıca Türkiye 39 ülkenin Birleşik Görev Kuvveti adı altında, dünyanın en önemli deniz ticaret yollarını içeren açık denizlerde “kanunsuz devlet dışı aktörlerle mücadele etmek” amacıyla oluşturduğu çok uluslu deniz gücü ortaklığının bir üyesidir ve bu çerçevede diğer ülke deniz kuvvetleri ile birlikte Aden Körfezi, Somali açıkları ile mücavir bölgelerde görevlidir (‘MSB’, t.y.).

Belirtilen 36 görevin hangi ülkelerle ilgili olduğuna baktığımızda; harekâtlardan 14'ü Kosova, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, eski Yugoslavya, Makedonya, Saraybosna, Litvanya, Polonya ve Gürcistan gibi eski sosyalist ülkelere yapılmıştır. Harekâtın 10'u Afganistan, Irak, Ürdün, İsrail-Filistin ve Doğu Timor gibi Ortadoğu ve Asya ülkelerine dönük yapılmıştır. Somali, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Libya ve Tunus gibi Afrika ülkeleri ile ilgili harekât sayısı ise 9'dur. Türk Ordusu ayrıca Akdeniz'de “Etkin Çaba Harekâtı” ve “Deniz Muhafaza Harekâtı” ve Aden körfezi ve çevresindeki “Birleşik Deniz Kuvveti”nde görev yapmaktadır (‘MSB’, t.y.).

Uluslararası anlaşmalar ve bu anlaşmaların TBMM tarafından onaylandığına ilişkin yasa Resmî Gazete’de yayınlanmaktadır. Buna göre TMV’nin faaliyet gösterdiği Afrika ülkeleri ile ilgili çok sayıda askerî eğitim antlaşmaları bulunmaktadır. Türkiye 1999-2024 döneminde Gambiya, Mali, Senegal, Burkina Faso, Moritanya, Somali, Etiyopya, Gabon, Libya, Tunus, Sudan, Gana, Gine, Nijer, Nijerya, Cibuti, Fildişi Sahili, Ruanda, Madagaskar, Tanzanya, Kongo, Uganda, Burundi ve Kamerun ile birden fazla kez “askerî alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği” anlaşması yapmıştır (Resmî Gazete: 10.2.1999/23607; 11.7.1999/23752; 28.11.2001/24597; 4.12.2001/24603; 4.9.2002/24866; 13.2.2009/27140; 14.11.2010/27759; 26.4.2011/27916; 25.10.2011/28095; 11.7.2012/28350; 11.9.2012/28108; 12.10.2012/28439; 17.1.2013/28531; 30.1.2013/28544; 15.3.2013/28588; 4.4.2017/3028; 25.4.2013/28629; 8.10.2013/28789; 16.3.2017/30009; 5.6.2017/30087; 6.6.2017/30088; 23.6.2017/30105; 25.4.2018/30402; 2.5.2018/30409; 4.10.2021/31618; 24.2.2022/31760; 24.2.2022/31819; 15.9.2023/32310).

Bazı ülkelerle askerî alanda eğitim ve teknik işbirliği anlaşmaları yanında savunma sanayi alanında işbirliği anlaşmaları da yapılmıştır. Bu anlaşmaların yapıldığı ülkeler Tunus, Etiyopya, Gabon, Kongo, Gambiya, Çad, Mali, Nijer, Cibuti, Kamerun, Fildişi Sahili ve Gabon’dur (Resmî Gazete: 24.3.2006/26118; 4.6.2006/26188; 28.1.2014/28896; 9.1.2016/29588; 16.3.2017/30009; 5.6.2017/30087; 7.6.2017/30089; 25.4.2018/30402; 12.12.2018/30623; 24.2.2022/21760; 27.4.2022/31822). TMV’nin faaliyet gösterdiği ülkelere Güney Afrika, Sao Tome ve Principe ve Ekvator Ginesi dışındaki tüm ülkelerle askerî eğitim ve savunma sanayi işbirliği anlaşmalarının yapıldığı görülmektedir. Yapılan anlaşmalar çerçevesinde Afrikalı birçok asker Türk Ordusu tarafından eğitilmiştir. MSB verilerine göre Türk ordusu 64 ülkeye mensup 51.707 misafir askerî personele eğitim vermiştir ve 2025-2026 döneminde 4.148 askere eğitim verilmesi planlanmıştır (‘MSB’, t.y.).

Türk Ordusunun eğittiği askerlerin Türkçe öğrenmesi için MSB ile TMV arasında 20 Ekim 2020 tarihinde bir protokol yapmıştır. Bu kapsamda Gambiya’da 500, Mali’de 15, Sierre Leone’de 25 ve Somali’de 310 askerî personele Türkçe öğretilmiştir (‘TMV’, 2023a: 23). 2023 yılında da Gambiya, Mali, Somali ve Kırgızistan’da misafir askerî personele Türkçe eğitimi verilmiştir (‘TMV’, 2024a: 22).

Afrikalı askerlerin Türk ordusu tarafından eğitilmesi birçok gazete ve web sitesinde haber yapılmıştır. Yeni Şafak 15-16 bin kişilik Somali ordusunun üçte birini Türkiye’nin eğittiğini yazmıştır (Yeni Şafak, 2020). Star Gazetesi Gambiya silahlı kuvvetleri personelinin askerî alanda eğitim alabilmek için Türkçe

öğrendiği ve 2020'den beri 555 askerin Türkçe eğitim aldığını yazmıştır (Star Gazetesi, 2025). Flash haber sitesi "Fransa'yı ülkeden kovmuşlardı Çad askerini Türkiye'de eğitecek" manşetiyle Fransızların FAYA adlı askerî üssü terk etmesinden sonra Türkiye ile Çad arasında anlaşma yapıldığı ve Çad'ın Hürkuş-C hafif taarruz uçağı, Aksungur SİHA, Anka- S SİHA, MAM-2 mühimmat ve Cirit lazer güdümlü füze aldığını belirtmektedir ('Flash Haber', 2024). Bandology adlı haber sitesi Türkiye'nin Uganda özel kuvvetlerini eğittiğini, Türk savunma sanayisinin Afrika'da pazar aradığını, 14 Afrika ülkesiyle imzalanan ikili anlaşmalar ile askerî eğitim, endüstriyel üretim, savunma teçhizatı tedarik ve bakımında Türkiye'nin Afrika'da nüfuzunun arttığını yazmıştır ('Bandology', 2024). Karar gazetesinde "Türkiye'nin Afrika'da askerlerinin olduğu ülkeler sayıyı gören şok oldu" başlığıyla verilen haberde Afrika'da Türk İHA'larının çok yaygın olduğu, Aksungur, Bayraktar TB2, Anka ve Akıncı marka İHA'lardan hangi ülkelerin ne kadar aldığının dökümünü yapmıştır (Karar, 2024). İhraç edilen İHA'lar ile ilgili aynı bilgileri tekrarlayan Defence Tr adlı site Türkiye'nin Afrika'nın 19 ülkesindeki askerî ataşelikler ile iki üssünden söz etmektedir ('Defencetr', 2024). Kayaoğlu'nun Türkiye gazetesindeki haberinde Somali'den sonra Aden körfeğinde stratejik bir konumu olan Cibuti ile imzalanan anlaşma sonucunda Ankara'nın Doğu Afrika kapısının genişlediği, Türkiye'nin 10 yıl boyunca Somali karasularını koruyacağı gibi polis ve askerini de eğiteceğini yazmaktadır (Kayaoğlu, 2024). Bloomberg sitesi Osmanlıdan sonra ilk kez Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ayak izinin genişlediğini yazmıştır. Sitede bir de harita yayınlamış, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2011'deki Afrika gezisinden sonra bölgedeki askerî etkinliklerin arttığı, Somali'de denizasırmı askerî üs kurulduğu ve Somali, Sudan, Mali ve Gambiya askerlerinin Türk ordusu tarafından eğitildiği belirtilmektedir ('Bloomberg', 2019). Haber7 adlı web sitesi Nijer'in ABD askerlerini gönderdiğini ve Türk askeri istediğini belirterek, Türkiye'nin de Dışişleri Bakanı, Millî Savunma Bakanı, Enerji Bakanı, Savunma Sanayi Başkanı ve MİT başkanının bulunduğu heyet ile ülkeyi ziyaret ettiğini belirtmektedir. Habere göre Nijer hükümeti ABD askerlerinin ülkede bulunmasına ilişkin anlaşmayı iptal etmiştir ve 15 Eylül 2024 tarihine dek tüm ABD askerlerinin çekilmesi gerekmektedir ('haber7', 2024). Haberlerde büyük ölçüde propaganda dili hakim olsa da bir eğilim olarak Türkiye'nin Afrika'daki askerî etkinliği konusunda önemli bilgileri içermektedir.

YTB Resmî sitesinde Mürsel Bayram tarafından yayınlanan makaleye göre Türkiye-Afrika savunma ilişkilerindeki artış Afrika devletlerinin egemenliğini ve güvenliğini tehdit eden çatışmaların son 20 yıldaki olağanüstü artışıyla ilgilidir. El Kaide bağlantılı Boko Haram, El Şebab gibi örgütler nedeniyle kıtanın savunma ihtiyacı sürekli artmaktadır. Afrika devletlerinin toplam savunma harcamaları 2000 yılında 19 milyar dolar civarında iken 2021'de 60 milyar dolara yükselmiştir. (Bayram, 2022). Türkiye de bu pazardan payını almıştır. Türkiye son beş yıllık dönemde silah ihracatını yüzde 106 oranında artırarak yaklaşık iki katına çıkarmış ve dünyanın en büyük 11'inci silah ihracatçısı olmuştur. Sahra Altı Afrikası'na yapılan satışlar özellikle dikkat çekmektedir. Türkiye 54 ülkeden oluşan Afrika kıtasının 48 ülkesini kapsayan Sahra Altı Afrikası'na en çok silah tedarik eden dördüncü ülke olmuştur ('Sol', 2024). Savunma Sanayii Başkanı savunma ve havacılık sanayi ihracatının 2023-2025 döneminde yüzde 36 büyüdüğünü belirtmektedir ('Sol', 2025b).

Aralık 2016'da Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM) kurulmuştur. Derneğin web sitesinde Afrika ile Türkiye ilişkilerinin yanı sıra dünyanın çeşitli ülkelerinin Afrika'daki faaliyetlerine ilişkin makaleler yer almaktadır. Sitede Hasan Aydın'a ait iki makale dikkati çekmektedir. Makalede küresel ve bölgesel güçlerin nüfuz alanı yaratmak üzere Afrika'daki rekabetleri ve askerî üslerine ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Buna göre ABD ve Çin arasındaki rekabet Afrika'daki askerî üsler konusunda da görülmektedir. Halen en çok üs Fransa'ya ait olmakla birlikte ABD, Çin, Hindistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere ve Türkiye'nin de

askerî üssü bulunmaktadır. Bu üslerin kuruluş amacı küresel ve bölgesel nüfuz arayışındaki ülkelerin yeni emperyalist amaçları ile örtüşmektedir (Aydın, 2019a ve 2019b).

ABD Afrika ülkelerindeki faaliyetlerini yönetmek üzere Africom-Afrika Komutanlığı adlı bir örgüt kurmuştur ('Africom' t.y.). Millî Gazete'nin ifadesiyle Afrika'nın NATO'su olarak kurulan örgüt ABD çıkarlarının Afrika'da korunması için istihbarat toplamak ve ABD'ye muhalif yönetimleri saf dışı bırakmak için çalışmaktadır. Nitekim ABD'ye mesafeli duran Nijerya hükümetinin devrilmesini sağlamıştır (Millî Gazete, 2010). Mintpress News sitesinde yayınlanan bir yazıda Pentagon'un Africa ile ilgili 3D-diplomacy-development-defense iddiasının gerçekte tehdit, rüşvet ve bombardıman olduğu belirtilmekte ve 2019 yılı itibarıyla Somali, Nijer, Kamerun ve Nijerya'da en az 36 ABD saldırısında öldürülenlerin sayısını açıklamaktadır (Lee, 2022). USKAM adlı sitede yer alan makaleye göre Africom'un kuruluş amacı Afrika'da Çin ve Rusya etkisini dengeleyerek ABD çıkarlarının korunmasıdır. Africom'un kuruluşunda "yumuşak güç unsurlarını askerî kapasiteyle birleştiren 'akıllı güç' yaklaşımı" ile çalışacağı söylenmesine karşın sıkça "sert güç" kullanmıştır. Bu nedenle örneğin Nijer uzun süre ABD ile askerî iş birliğini sürdürmesine karşın 2023'te gerçekleşen darbenin ardından iktidara gelen yeni yönetim Fransız askerlerinin ardından ABD askerlerinin de ülkeyi terk etmesini istemiştir (İnce, 2025). Nijer'den sonra Çad da ABD askerlerinin çekilmesini istemiştir ('Oda Tv', 2024). Bu nedenlerle Africom başarısız bir örgütlenme olarak değerlendirilmektedir (Akbal, 2023; 'Sputnik', 2024).

Africom'un komutanı Şubat 2025'de Türkiye Genelkurmay Başkanı'nı ziyaret etmiş ve ikili ve heyetler arası görüşmeler yapılmıştır ('MSB', 2025; Cumha, 2025). Habere göre toplantılarda, Türkiye ile ABD arasında askerî ilişkiler, bölgesel güvenlik konuları ve savunma alanındaki iş birliği imkânları ele alınmıştır. Özellikle Afrika kıtasındaki güvenlik güçleri ve istikrarın sağlanmasına yönelik konular üzerinde görüşülmüştür. Toplantılarda, askerî eğitim, tatbikatlar ve iki ülke arasındaki stratejik ortaklık konuları yanında Türkiye'nin Afrika'daki askerî faaliyetleri ve insani yardım çalışmaları ele alınmıştır. Türkiye ile ABD arasında savunma ve güvenlik alanındaki temasların süreceği belirtilmiştir (Cumha, 2025). ABD'nin Ankara Büyükelçisi de Türkiye ile Afrika'daki fırsatlar hakkında görüşme yapmak için sabırsızlandıklarını ve Türkiye'nin Afrika'da özellikle Çin ile rekabet konusunda yaptıklarını takdir ettiklerini belirtmektedir (Star, 2024). Mart 2024'de toplanan Türkiye-ABD Stratejik Mekanizma Toplantısı'nda da bu yaklaşımı görmek mümkündür. Toplantıda ABD'nin ortaya koyduğu iki önemli husus vardır: birincisi Afrika, Orta Asya ve Orta Doğu'da Türkiye ile iş birliğinin geliştirilmesi ve ikincisi Çin ve Rusya'nın etkisine karşı Türkiye'nin öneminin vurgulanmasıdır (Taştekin, 2024). Afrika ülkelerinde ABD'ye karşı güçlü muhalefet olması nedeniyle Çin ve Rusya ile rekabet etmek isteyen ABD Türkiye'ye gereksinim duymaktadır.

Yukarıda açıklandığı üzere MSB'nin web sitesinde belirtilen Türk askerinin yurt dışı faaliyetleri büyük ölçüde BMGK ve NATO kararları çerçevesinde gerçekleşmiştir. NATO üyesi olan Türk ordusunun Afrika ülkelerindeki eğitim ve donatım faaliyetlerinin NATO'dan ne derecede özerk olduğu dikkate alınması gereken bir konudur. Diğer taraftan ABD ve Africom komutanı ile yapılan görüşmelerin Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetlerinin yönünü ve ölçüsünü etkileyeceği anlaşılmaktadır. Bu koşullarda Türkiye'nin Afrika açılımı Çin ve Rusya'nın etkinliğini zayıflatmak üzere, halen hegemonik güç olan ABD ile Batı'nın göz yumduğu ölçüde ve sınırlı bir özerklikle sürdürülebilecektir.

6. AFRIKA İLE EKONOMİK İLİŞKİLER

Hegemonya ideolojik, politik ve kültürel alanlarda kurulmasına karşın ekonomik nitelikte olmaktan ve yönetici grubun ekonomik çıkarlarına dayanmaktan geri kalmaz (Portelli, 1982: 71). Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile askerî alandaki eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği ile savunma sanayi alanındaki işbirliği anlaşmalarının yayınlandığı tüm Resmî Gazete sayılarında Afrika ülkeleriyle yapılan ekonomik anlaşmalar da

yer almaktadır. Bunlar enerji, madencilik, tarım, ormancılık, balıkçılık, hidrokarbon gibi özel ekonomik konuların yanı sıra, ticari ve ekonomik işbirliği veya yatırımların teşviki çerçeve anlaşması gibi genel işbirliğine ilişkin de olabilmektedir. Örneğin 24 Nisan 2022 tarihli Resmî Gazete’de Kamerun ile askerî eğitim ve askerî çerçeve anlaşmasının yanında Fildişi Sahili ve Ruanda ile yatırımların karşılıklı teşviki konusunda imzalanan anlaşma ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 2022/31819). 12 Aralık 2018 tarihli Resmî Gazete’de Gabon ile savunma sanayi işbirliği anlaşmasının yanında Gine ve Zambiya ile ormancılık alanında yapılan işbirliği anlaşmasının imzalandığı ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 2018/30623). 6 Haziran 2017 tarihli Resmî Gazete’de Nijerya ile askerî alanda işbirliği yanında Sierra Leone, Tunus, Sudan, Gambiya ve Nijer ile kültürel, ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmaları imzalandığı ilan edilmiştir (Resmî Gazete, 2017/30088).

Ticaret Bakanlığı’nın (TB) 2023 yılında yaptığı duyuruda Afrika ile ticaretin son 20 yılda 800 kat arttığı belirtilmektedir. 2003 yılında Afrika ülkeleri ile 5.400.000.000 dolar olan toplam ticaret hacminin 2022 yılında 41.000.000.000 dolara ulaştığı, 2022 yılı ihracat hacminin 23.600.000.000 dolara ve ithalatın ise 17.400.000.000 dolar olduğu belirtilmektedir (‘TB’, 2023). Bakanlığın Ekonomik Görünüm Raporu’na göre 2024 yılında yapılan 261.800.000.000 dolarlık ihracatın 21.500.000.000 doları (% 8,22) ve 344.000.000.000 milyar dolarlık ithalatın 11.300.000.000 milyar doları (% 3,3) Afrika ülkeleri ile yapılmıştır (‘TB’, 2025: 44, 48, 49). 2024 yılında dünyanın en büyük 250 müteahhitlik firmasından 43’ü Türk firmasıdır ve bu firmaların 1972-2025 döneminde yaptığı müteahhitlik faaliyetlerinin % 18,1’i Afrika ülkelerinde gerçekleştirilmiştir (‘TB’, 2025: 56). Türkiye dış ticaret temsilciliği olarak 2025 yılı itibarıyla 111 ülkede, 162 merkezde ve 225 ateşe ve müşavir ile faaliyet göstermekte olup, bunlardan 30 ülke, 32 merkez ve 35 ateşe ve müşavir Afrika’dadır (‘TB’, 2025: 84). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerine göre Türkiye’nin 2016-2023 döneminde yurt dışında kontrol edilen girişim sayısı % 97,7 ve cirosu % 79,3 oranında artmış olup, girişim sayısının % 11,7’si ve girişim cirosunun % 10,8’i Afrika ülkelerinde gerçekleştirilmiştir (‘TÜİK’, t.y.).

Türkiye’nin eskiden beri ekonomik ilişkilerinin bulunduğu Kuzey Afrika ülkeleri dışında 2000’li yıllardan bu yana ekonomik ilişki geliştirdiği ülkeler aynı zamanda TMV’nin de okullar açtığı ülkelerdir. Bazı Afrika ülkeleriyle olan dış ticaret hacmimiz Ticaret Bakanlığının “ülke profili” raporlarından derlenerek aşağıda sunulmuştur (‘TB’, t.y.).

Tablo 1. Türkiye’nin Bazı Afrika Ülkeleriyle Yıllar İtibarıyla Dış Ticaret Hacmi

(milyon dolar)

Ülke	2002	2010	2023
Etiyopya		40	216 344
Kamerun		28	89 276
Kongo DC		-	17 187
Mali 3		11	128
Moritanya		12	39 175
Nijer -		15	111
Nijerya 244		471	818
Senegal 19		85	454
Somali -		-	426
Tanzanya		-	104 345

Tablo 1.de görüleceği üzere birçok Afrika ülkesiyle 2002 yılında ticaret ya hiç yapılmamaktaydı ya da çok düşüktü. 2002 yılında seçilen 10 ülke ile ticaret hacmi toplamı 346.000.000 dolar iken 2010 yılında 1.047.000.000 dolara ve 2023 yılında 3.264.000.000 dolara yükselmiştir. 2023 yılındaki toplam ticaret hacmi 2002 yılı hacminin 9,5 katı olmuştur.

Gazete ve web sitelerinde Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirdiğine ilişkin çok sayıda haber yer almıştır. “Gambiya Albayrak ile dünyaya açılacak” başlıklı habere göre Somali, Gine ve Kongo'dan sonra Gambiya'da da liman işletmesi 30 yıllığına Türk şirketine verilmiştir (Yeni Şafak, 2024a). Bir başka haberde Türkiye'nin Afrika'ya ihracatının 6 milyar dolara yükseldiği belirtilmektedir (Yeni Şafak, 2024b). Konuya ilişkin bir araştırmaya göre TMV'nin 11 okulunun bulunduğu Etiyopya'da çok sayıda ihale alan firma Etiyopya'nın imar bakanlığı gibi faaliyet yürütmektedir ve bu faaliyetleri için Türk Eximbank 100 binlerce dolar kredi kullandırmıştır. Türkiye 200'den fazla şirketi ile Etiyopya'ya en çok yatırım yapan ikinci yabancı ülkedir. Türkiye sahra altı Afrika'sına en çok silah satan dördüncü ülkedir ve Bayraktar şirketinin yönetim kurulu başkanı Etiyopya'dan onur madalyası almıştır (Cuğ, 2024a). Kore ve Kıbrıs'tan sonra 1993 yılında Türk ordusunun görev yaptığı üçüncü ülke olan Somali'de bir hava limanı ve bir liman işletmesi ihalesi alınmıştır (Cuğ, 2024b). The Economist, Türkiye'nin Somali'de 350 milyon dolara mal olması beklenen bir uzay limanı projesinin çalışmalarına başladığını belirtmiştir. Ancak bütçe açığı ve nitelikli mühendislerin yurtdışına göçü nedeniyle zorluklarla karşılaşabileceği vurgulanmaktadır (The Economist, 2025).

Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinin bir boyutu da Türkiye'nin yaptığı parasal yardım ve hibelerdir. Resmî Gazete verilerine göre 2016-2025 döneminde Türkiye'nin yaptığı hibelerle ilgili 18 anlaşmadan 7'si Somali ve 2'si Cibuti ile ilgilidir (Resmî Gazete, 31.5.2016/29728; 3.11.2016/29877; 29.9.2017/30195; 26.11.2018/30637; 3.8.2019/30851; 5.8.2021/31559; 25.10.2023/32350). Birçok Afrika ülkesine yapılan sağlık alanındaki hibeler bunların dışındadır. Ayrıca Türkiye Somali'nin IMF borcunu ödemiştir (Resmî Gazete, 5.11.2020/31295). 2021 yılında Somali'ye 30 milyon dolar hibe kararı alınmıştır ve 2016 yılından 2021 yılına dek Somali'ye yapılan yardım tutarı 500 milyon doları aşmıştır. Bu yardımların amacı ekonomik beklentiler ve Somali'de faaliyet gösteren Türk şirketlerinin desteklenmesidir. Türkiye Somali'de petrol aramak istemektedir (Sözcü, 2021) ve 2025 yılında Somali ile Somali kara alanlarında hidrokarbon arama ve üretim anlaşması yapılmıştır. Anlaşmaya göre elde edilen gelirin % 30'u Türkiye'ye aktarılacaktır (Resmî Gazete, 25.4.2023/32171; ‘Sol’, 2025c).

Türkiye yönetici sınıfı çok kutupluluk ve “belirsizlik çağı” saptamasıyla uluslararası ilişkilerde yayılmacı politika izlemekte ve bölgesel hegemonik bir güç olmak için atılım yapmaktadır. Yayılmacı eğilimi ve hegemonya kurma arzusu yukarıda açıklanan ekonomik, askerî ve kültürel alanlardaki çabalarında somutlaşmaktadır. TMV kültürel alandaki en önemli araçlardan biridir. Ancak bazı önemli handikaplarla karşı karşıyadır. Birincisi NATO ile ilişkileri ve askerî-teknolojik bağlantı ve bağımlılığının özerk bir dış politikaya ne ölçüde izin vereceğidir. İkincisi ekonomik sorunları ve bağımlılıklarıdır. Türkiye ekonomisi başta enerji olmak üzere dışa bağımlıdır. İthalat yapılabildiği sürece üretim ve ihracat yapılabilmektedir. TÜİK verilerine göre 2024 yıl sonu itibarıyla toplam ihracat 237.559.000.000 dolar ve ithalat 321.411.000.000 dolar olmuştur. Buna göre dış ticaret açığı 83.853.000.000 dolardır (TÜİK, 2025). Dış borçlar ve borçların çevrilebilmesi diğer önemli sorundur. Türkiye'nin dış borç stoku 2024 yılsonu itibarıyla 515.000.000.000 dolar ile Millî gelirinin % 39'una ulaşmıştır (‘CNBC’, 2025). Diğer taraftan eğitilmiş insan kapasitesi de yurt dışına göç nedeniyle daralmaktadır. Nitekim Somali'deki uzay limanı projesinin yaşama geçirilmesinde mali yetersizlik yanında nitelikli mühendis açığı da engel olmaktadır. Üretici güçlerde sıçrama yaratacak teknolojik yenilikler ve uzun vadeli bir ekonomik strateji belirlenmeden özerk bir dış politika izlenmesi düşünülemez.

Orta büyüklükte ve ekonomisi dışa bağımlı bir ülke olarak Türkiye'nin özerkliğinin sınırları açıktır. Cox'un saptamasıyla devletlerin büyüklüğü ile özerkliği doğru orantılıdır (Cox, 1993: 59).

SONUÇ

20. yüzyıla damgasını vuran Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku yüzyılın sonunda dağıldı. Bu dağılmayla birlikte dünya önce tek kutuplulukla ve 21.yüzyılda ise çok kutuplulukla yüzyüze geldi. Çok kutupluluk ise ülkelerin dış politikalarında önemli sonuçlar doğurdu. Türkiye yönetici sınıfı “belirsizlikler çağı” olarak adlandırdığı dönemi bölgesel hegemonya için bir fırsat olarak görmektedir. 1998 yılında açıklanan ancak 2005 yılından itibaren hayata geçirilebilen Afrika açılımı bu yaklaşımın bir yansımasıdır. Türkiye tarihsel bağları olan Kuzey Afrika ülkeleri yanında tüm kıta ile olan ilişkilerini geliştirmek üzere ideolojik, kültürel, siyasi, askerî ve ekonomik çalışmalar yürütmektedir.

Türkiye Afrika'da hegemonya kurmak için Gramsci'nin “rıza yaratma” ve Nye'nin “yumuşak güç” olarak gördüğü eğitim faaliyetlerini TMV aracılığıyla sürdürmektedir. TMV Afrika'nın 28 ülkesinde yüzlerce okul, yurt ve diğer eğitim kurumlarıyla faaliyetini sürdürmektedir. TMV okullarında okuyan başarılı öğrenciler vakfın da maddi katkı sağladığı YTB bursları aracılığıyla Türkiye üniversitelerinde burslu olarak okumaktadır. Somali Savunma Bakanı AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur. Vakıf eğitim zirveleri, yarışma programları, paneller, konferanslar, Maarif Ajansı, TMV Maarif Modeli ve Maarif Ansiklopedisi gibi çalışmalarla ideolojik faaliyetlerini birçok alanda sürdürmektedir. Askerî ve ekonomik ilişkiler Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerin diğer boyutlarıdır. BMGK, AGİT ve NATO görev güçleriyle Afrika'ya asker gönderen Türkiye, bu ülkelerle olan askerî ilişkilerini yıllar içerisinde geliştirmiştir. Türkiye birçok Afrika ülkesinin askerini eğittiği gibi İHA, SİHA ve çeşitli mühimmat ve teçhizat gibi diğer askerî donanım ürünleri de ihraç etmektedir. TMV ise Türk Ordusu tarafından eğitilen Afrika askerlerine Türkçe öğretmektedir. Eğitim kurumları ve askeri ile bu ülkelerde varlık gösteren Türkiye, bu vesileyle geliştirdiği ilişkiler sonucunda ticaret ve yatırım olanaklarını değerlendirmektedir. Sonuç olarak 2000'lerin başında çok düşük olan ticaret ve yatırım hacmi katlanarak artmıştır.

Bütün bu faaliyetlere karşın Türkiye'nin Afrika açılımı iki temel handikapla karşı karşıyadır. Birincisi Afrika'da yoğun ekonomik faaliyetleri olan Çin ve Rusya gibi güçlerle nasıl rekabet edebileceği ve ikincisi ekonomik ve askerî bağlantı ve bağımlılığı olan Batı ülkelerinden ne derece özerk davranabileceği konusudur. ABD Mart 2024'te yapılan Türkiye-ABD Stratejik Mekanizma Toplantısı'nda Türkiye'yi Afrika'daki Çin ve Rus nüfuzunu kırmak için kullanmak istediğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan ABD'nin Afrika'da kurduğu Africom adlı askerî örgütün komutanı Şubat 2025'te Türkiye'ye gelmiş ve Genelkurmay Başkanı ile Türkiye'nin Afrika'daki askerî varlığını görüşmüştür. ABD'nin Türk ordusunu kendi hedefleri için kullanmak istediği anlaşılmaktadır. Türkiye Osmanlı'nın son döneminden beri zaman zaman uyguladığı büyük güçler arası denge politikasını uygulamaktadır. Ancak belirtilen ekonomik koşullarda Türkiye'nin uygulayabileceği güçler arası denge siyasetinin kendi stratejik hedeflerine ulaşmak için yeterli olacağı kuşkuludur. ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ politikasını yetersiz bularak yayılmacılığı savunan eski MİT Müsteşarının vurguladığı “dış politikada kusursuz hamleler”, “caydırıcı bir askerî yapılanma” ve her şeyden önemlisi “güçlü bir ekonomik yapı” özerkliğinin de olmazsa olmazlarıdır.

KAYNAKLAR

- Africom (t.y.). <https://africom.co.zw/#about>
- Akgün, Birol ve Mehmet Özkan (2010), “Turkey’y Opening to Africa”, *Journal of Modern African Studies*, 48 (4), pp. 525–546.
- Akgün, Birol ve Metin Çelik (2022), “Türkiye Maarif Vakfı: FETÖ İle Eğitim Yoluyla Yurt Dışında Mücadele”, 15 Temmuz Sonrası Türkiye içinde, s.311-344, (İstanbul: SETA yayınları).
- (2023), “Etkili Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası Eğitimin Türk Dış Politikasındaki Yeri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (111), s.121-150.
- Anayasa Mahkemesi (2016), CHP’nin Türkiye Maarif Vakfı Hakkındaki Dava Dilekçesi, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2018/108?KelimeAra%5B%5D=Maarif%20Vakf%C4%B1>.
- Aydın, Hasan (2019a Temmuz 29), “Küresel Ve Bölgesel Aktörlerin Afrika’daki Askerî Üs Rekabeti”, <https://afam.org.tr/kuresel-ve-bolgesel-aktorlerin-afrikadaki-askeri-us-rekabeti/>
- (2019b Eylül 25), “Afrika’da Kurulan Askerî Üslerle İlgili Genel Bir Değerlendirme”, <https://afam.org.tr/afrikada-kurulan-askeri-uslerle-ilgili-genel-bir-degerlendirme/>
- Bakü Büyükelçiliği (t.y.), <https://baku-be.mfa.gov.tr/Mission/Biography>.
- Bandalogy (2024 Mayıs 11), “Türkiye Uganda Özel Kuvvetlerini Eğitiyor”, <https://www.bandalogy.com/turkiye-uganda-ozel-kuvvetlerini-egitiyor-askeri-afrika/>.
- Bayram, Mürsel (2022 Ekim 27) “Afrika’nın Savunmasında Türkiye”, <https://ytb.gov.tr/haberler/afrikanin-savunmasinda-turkiye>
- BBC World (2024), “What is Turkey’s Ambition in Africa?”, <https://www.youtube.com/watch?v=1cP1jLczvM0>.
- Bloomberg (2019 Mart 7), “Mapping The Turkish Military’s Expanding Footprint”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-03-07/mapping-the-turkish-military-s-expanding-footprint-quicktake>.
- Bulushi, Samar Al (2023 July 19), “What Is AFRICOM? How the U.S. Military is Militarizing and Destabilizing Africa”, <https://www.teenvogue.com/story/what-is-africom-us-military-africa>.
- CNBC (2025 Mart 28), “Türkiye'nin dış borcu 2024'te 515 milyar dolara yükseldi” <https://www.cnbc.com/haberler/turkiyenin-dis-borcu-2024te-515-milyar-dolara-yukseldi-h11050?ysclid=manuu73ulv454983234>.
- Cuğ, Yalçın (2024a Temmuz 10), “Türkiye’nin Afrika Boynuzu Serüveni 1- Dört Koldan Etiyopya’ya Hücum”, <https://haber.sol.org.tr/haber/turkiyenin-afrika-boynuzu-seruveni-1-dort-koldan-etiyopyaya-hucum-394116>.
- (2024b Temmuz 12), “Türkiye’nin Afrika Boynuzu Serüveni 2- AKP’nin Kuşatması Altındaki Somali”, <https://haber.sol.org.tr/haber/turkiyenin-afrika-boynuzu-seruveni-2-akpnin-kusatmasi-altindaki-somali-394140>
- Cumha (2025 Şubat 25), “Genelkurmay Başkanı Orgeneral Metin Gürak ABD Afrika Komutanı Langley ile Görüştü”, <https://cumha.com.tr/genelkurmay-baskani-orgeneral-metin-gurak-abd-afrika-komutani-langley-ile-goerustu>.

- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (t.y.), “2024 yılı genel bütçeli idareler”. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/01/2a-2024-Yili-Genel-Butceli-Idareler-Ekonomik-Kod-Icmali-ile-2025-2026-Gider-Tahminleri.pdf>.
- Cox, Robert Warburton (1993), “Gramsci Hegemony ve International Relations: An Essay in Method” (Ed. Stephen Gill), Gramsci Historical Materialism and International Relations, (Cambridge: Cambridge University Press), p. 49-67.
- Defence Tr (2024 Kasım 10), “Türkiye’nin Afrika’daki Askerî Varlığı Büyüyor”, <https://www.defencetr.com/turkiyenin-afrikadaki-askeri-varligi-buyuyor>.
- Dembélé, Demba Moussa (2019), Samir Amin Anlatıyor Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını, (Çev. Fikret Başkaya), (İstanbul: Yordam Kitap).
- Dışişleri Bakanlığı, (1999), Afrika'ya Açılım Eylem Planı, (Ankara).
- , (2024), “Belirsizlikler Çağında Kararlı ve Güçlü Türk Dış Politikası”, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/belirsizlikler-caginda-kararli-ve-guclu-turk-dis-politikasi-2025-kitapcik.pdf.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, (t.y.), <https://www.deik.org.tr/etkinlikler-turkiye-afrika-is-ve-ekonomi-forumu-istanbul>.
- Eagleton, Terry (2005), İdeoloji, (Çev. Muttalip Özcan), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Euro News Tr (2021 Kasım 24), “Öğretmen Maaşları Dolar Bazında Ne Kadar Değişti”, <https://tr.euronews.com/2021/11/24/ogretmen-maaslar-dolar-baz-nda-ne-kadar-degisti-en-yuksek-maas-hangi-ulkede>.
- Flash Haber (2024 Aralık 28), “Fransa’yı Ülkeden Kovmuşlardı Çad Askerlerini Artık Türkiye Eğitecek”, <https://flashhabertv.com.tr/dunya/fransayi-ulkeden-kovmuslardi-cad-askerlerini-artik-turkiye-egitecek-194981/>
- Gazete Duvar (2021 Eylül 25), “Maarif Vakfı Yurtdışındaki Personele 25-58 Bin TL Arası Maaş Ödüyor”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/maarif-vakfi-yurtdisindaki-personele-25-58-bin-tl-arasi-maas-oduyor-haber-1536214>.
- Haber7 (2024 Temmuz 17), “ABD Askerlerini Gönderdiler Türkiye’yi İstiyorlar”, <https://www.haber7.com/siyaset/haber/3442576-abd-askerlerini-gonderdiler-turkiyeyi-istiyorlar-ankaradan-surpriz-hamle?ysclid=m92lu5riq1235166738>.
- İHH Vakfı (2025 Nisan 26). “İHH’nın 2nci İyilik Gemisi Sudan’a Uğurlandı”, <https://ihh.org.tr/haber/ihhnin-2nci-iyilik-gemisi-sudana-ugurlandi>
- (t.y.) <https://ihh.org.tr/su>.
- İnce, Osman Mücahid (2025 Şubat 27), “Africom’un Gölgesinde Güvenlik Politikaları ve Çıkar Çatışmaları”, <https://www.uskam.org.tr/makaleler/standard/africomun-golgesinde-afrika-guvenlik-politikalari-ve-cikar-catismalari>.
- İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu (t.y.), <https://www.iddef.org/su-kuyusu>.
- (t.y.). <https://www.iddef.org/egitim>.
- İyilik Denizi Derneği (t.y.), <https://www.iyilikdenizi.org/tr/projelerimiz/su-kuyusu-seferberligi>.
- Kalın, İbrahim (2023), “Belirsizlikler Çağında Hibrit Tehditler ve Stratejik Öngörü”, https://www.mit.gov.tr/en/duyuru_Millî-istihbarat-teskilati-baskani-sn-ibrahim-kalinin-mitin-97-kurulus-yil-donumu-konusmasi_25.html.

- Karar Gazetesi (2024a Nisan 19), “Türkiye’de Eğitim Gören Yabancı Öğrenci Sayısı Belli Oldu”, <https://www.karar.com/guncel-haberler/turkiyede-egitim-goren-yabanci-ogrenci-sayisi-belli-oldu-1856442>.
- , (2024 Kasım 9), “Türkiye’nin Afrika’da Askerlerinin Olduğu Ülkeler Sayısı Gören Şok Oldu”, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/turkiyenin-afrikada-askerlerinin-oldugu-ulkeler-sayiyi-goren-sok-oldu-1907933>.
- Kasapoğlu, Çağıl (2020 Kasım 9), “Türkiye Somali’nin IMF Borcunu Neden Ödedi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-somalinin-imf-borcunu-neden-odedi-afrika-politikasi-acisindan-ne-anlama-geliyor-1789599>.
- Kayaoğlu, Yücel (2024 Şubat 28), “Türkiye’nin Afrika Boynuzundaki Etkinliği”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/turkiyenin-afrika-boynuzundaki-etkinligi-1024597?ysclid=m917qmeqz19765941>.
- Kısa Dalga (2024), <https://kisadalga.net/haber/gundem/erdogan-turkiye-turkiyeden-daha-buyuktur-ufkumuzu-sikistiramayiz-116732>.
- Lee, Camp (2022 Aralık 22), “Hidden Truth Behind Africo US Africa Command”, <https://www.mintpressnews.com/hidden-truth-behind-africom-us-africa-command/283091/>
- Maarif Agency (t.y.). <https://maarifagency.com/>
- Millî Eğitim Bakanlığı (t.y.), Öğrenci İstatistikleri, <https://istatistik.meb.gov.tr/OgrenciSayisi/Index>.
- Millî Gazete (2010 Eylül 3), “ABD’nin Afrika’daki NATO’su Africom”, <https://www.Milligazete.com.tr/haber/1138276/abd-nin-afrika-daki-nato-su-africom?ysclid=m93z4jga5x761490592>.
- Millî Savunma Bakanlığı (t.y.) Barışı Destekleme Harekâtı, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=BarisiDestekleme>.
- (t.y.) Askerî Eğitim İşbirliği, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=AskeriEgitimIsBirligi>.
- (2025 Şubat 25). <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Haberler>.
- Mis Darusselam İlim Kültür ve Sosyal Yardım Derneği (t.y.), “Afrika’da Su Kuyusu Açtırmak”, <https://www.misdarder.org.tr/afrikada-su-kuyusu-actirmak/>.
- Nye, Joseph Samuel (1991), Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, (New York: Basic Books).
- (2002). “The information revolution and american soft power”, Asia-Pasific Review, 9 (1), p. 60-76.
- (2004), Soft Power The Means to Success in The World Politics, (New York: Public Affairs).
- Oda Tv (2024 Nisan 25), “Nijer’den Sonra Çad ABD Afrika’dan Kovuluyor”, <https://www.odatv.com/dunya/nijerden-sonra-cad-abd-afrikadan-kovuluyor-120040461?ysclid=m9vc7x5kzl328454258>.
- OECD (2017), African Economic Outlook, (Paris: OECD Publishing), p. 28, http://www.oecd-ilibrary.org/development/african-economic-outlook-2017_aeo-2017-en.
- Oğurlu, Ebru (2018), “1998-2018 Arası Dönemde Türkiye’nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm”, Avrasya Etüdları, 54(2), s. 65-94.

- Okur, Mehmet Akif (2015), “Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine”, Uluslararası İlişkiler, 12 (46), s. 131-151.
- Quadri, Yahya Goudja (2021), “Afrika’nın Değişen Jeopolitiğinde Türkiye’nin Rolü”, AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 3(2), 113-121.
- Portelli, Hugues (1982), Gramsci ve Tarihsel Blok, (Çev. Kenan Somer), (Ankara: Savaş Yayınları).
- Resmî Gazete, 10.2.1999/23607; 11.7.1999/23752; 28.11.2001/24597; 4.12.2001/24603; 4.9.2002/24866; 24.3.2006/26118; 4.6.2006/26188; 13.2.2009/27140; 4.11.2010/27759; 26.4.2011/27916; 25.10.2011/28095; 11.7.2012/28350; 11.9.2012/28408; 12.10.2012/28439; 17.1.2013/28531; 30.1.2013/28544; 15.3.2013/28588; 25.4.2013/28629; 8.10.2013/28789; 28.1.2014/28896; 9.1.2016/29588; 31.5.2016/29877; 28.6.2016/29756; 19.10.2016/29862; 3.11.2016/29877; 16.3.2017/30009; 31.3.2017/30024; 4.4.2017/30028; 5.6.2017/30087; 6.6.2017/30088; 7.6.2017/30089; 23.6.2017/30105; 17.8.2017/30157; 29.9.2017/30195; 25.4.2018/30402; 2.5.2018/30409; 24.6.2018/30458; 6.11.2018/30637; 12.12.2018/30623; 26.6.2019/30813; 3.8.2019/30851; 31.1.2020/31025; 4.3.2020/31058; 5.11.2020/31295; 4.2.2021/31385; 4.10.2021/31618; 5.8.2021/31559; 24.2.2022/31760; 24.4.2022/31819; 27.4.2022/31822; 26.5.2022/31847; 5.4.2023/32154; 15.9.2023/32310; 25.10.2023/32350; 9.5.2024/32560; 1.6.2024/32563,
- Sayıştay (2018), Millî Eğitim Bakanlığı Raporu, <https://www.sayistay.gov.tr/reports/download/r14QOVygb3-Millî-egitim-bakanligi>.
- Solar (t.y.), <https://scholar.google.com.tr/citations?user=Ky6WNdAAAAAJ&hl=tr>.
- (t.y.), <https://scholar.google.com.tr/citations?hl=tr&user=qZpyPRcAAAAAJ>.
- Sol (2024 Haziran 25), “Akp Cemaat Savaşının Afrika Cephesi Türkiye’den Nijerya’ya Silah Çıkarması”, <https://haber.sol.org.tr/haber/akp-cemaat-savasinin-afrika-cephesi-turkiyeden-nijeryaya-silah-cikarmasi-393879>.
- (2025a Şubat 5), “CIA’ya Daha Etkili Bir Paravan Lazım USAID Kapatıldı mı”, <https://haber.sol.org.tr/haber/ciaya-daha-etkili-bir-paravan-lazim-usaid-kapatildi-mi-yenilendi-mi-395986>
- (2025b Şubat 4), “Sermaye Savaşı Sevdî Savunma Sanayii İhracatta İlk 10’u Zorluyor”, <https://haber.sol.org.tr/haber/sermaye-savasi-sevdi-savunma-sanayii-ihracatta-ilk-10u-zorluyor-395974>.
- (2025c Nisan 11), “Türkiye’nin Afrika Çıkarması Devam Ediyor Somali Topraklarında Petrol ve Gaz Aranacak”, <https://haber.sol.org.tr/haber/turkiyenin-afrika-cikarmasi-devam-ediyor-somali-topraklarinda-petrol-ve-gaz-aranacak-397436>.
- Sözcü Gazetesi (2021 Ağustos 5), “Türkiye’den Somali’ye 30 Milyon Dolarlık Hibe”, <https://www.sozcu.com.tr/turkiyeden-somaliye-30-milyon-dolarlik-hibe-wp6575621?ysclid=lrhvk9d76a807113141>.
- Sputnik (2024 Mart 8), “Africom Komutanı Langley: Rusya Afrika Ülkelerindeki ABD Söylemini Bastırmayı Başardı”, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20240308/africom-komutani-langley-rusya-afrika-ulkelerindeki-abd-soylemini-bastirmayi-basardi-1081499953.html?ysclid=m92m3xgx8844522500>.

- (2022 Mart 17), “ABD Africom: Çin’in Atlantik Kıyısına Bir Üs Kurmasını Engellemeliyiz”, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20220317/abd-africom-cinin-atlantik-kiyisina-bir-us-kurmasini-engellemeliyiz-1054827132.html>.
- Star Gazetesi (2025 Şubat 26), “Türkiye’de Eğitim Almak İçin Çalışıyorlar Askerler Arasında Türkçe Seferberliği”, <https://www.star.com.tr/dunya/turkiyede-egitim-almak-icin-calisiyorlar-askerler-arasında-turkce-seferberligi-haber-1928107/>.
- (2024 Mart 2), “ABD’nin Ankara Büyükelçisi Flake: Türkiye’nin Afrika’da Yaptıklarını Takdir Ediyoruz”, <https://www.star.com.tr/guncel/abdnin-ankara-buyukelcisi-flake-turkiyenin-afrikada-yaptiklarini-takdir-ediyoruz-haber-1853870/>.
- Suffa Vakfı (t.y.), <https://suffavakfi.org.tr/yurt-disi/>.
- Şenler, Bülent (2014), “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: “Amerikan İstisnacılığı”Ya da “Açık/Kaçınılmaz Yazgı” The Journal of Academic Social Science Studies, 26, p.405-420.
- Taner, Emre (2007), “MİT Müsteşarı Emre Taner: Bulunduğumuz Dönem Gelecekte Birçok Ulus Devlet ve Milletin Hızlı Bir Şekilde Tarih Maratonunu Kaybetmeye Başladığı Süreci Anlatacaktır”, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/710/mit_mustesari_emre_taner_bulundugumuz_donem_gelecekte_bircok_ulus-?ysclid=m89rb4pi3u68329364.
- Taştekin, Fehim (2024 Mart 7), “Kalın İle Fidan’ın Washington Seferi ve Sıcak Yaz Senaryoları”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kalin-ile-fidanin-washington-seferi-ve-sicak-yaz-senaryolari-makale-1674775>.
- Tepeciklioğlu, Elem Eyryce (2012), “Afrika Kıtası’nın Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye Afrika İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi 1 (2), s. 59-94.
- The Economist (2025 Şubat 6), “Turkey is Building a Spaceport in Somalia”, <https://www.economist.com/europe/2025/02/06/turkey-is-building-a-spaceport-in-somalia>
- The Wall Africa Journal Turk (2025 Mart 13), “Türkiye Afrika İlişkilerinde Eğitim Diplomasinin Rolü”, <https://www.wajturk.com/turkiye-afrika-iliskilerinde-egitim-diplomasisinin-rolu/>.
- Ticaret Bakanlığı (Mart 2025), Ekonomik Görünüm Mart 2025, <https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dcd355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202025%20Mart.pdf>.
- (2023), “Afrika Ülkeleri İle Ticari Ve Ekonomik İlişkilerin Geeliştirilmesi Stratejisi İle Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı”, <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti>.
- (t.y.), Yurtdışı Teşkillatı ve Ülke Profilleri, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika>
- TLDR News Global (Nisan 2024), “Why Is Turkey’s Military Everywhere?” <https://www.youtube.com/watch?v=9eCIImte0NEc>.
- Türk Devletleri Teşkilatı (t.y.), “Organizasyon Tarihçesi”, <https://turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi>
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (t.y.), “Tarihçe”, <https://tika.gov.tr/kurumumuz/tarihce/>

- Türk Maarif Ansiklopedisi (t.y.), <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/sayfa/hakkimizda>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2016a Haziran 1), “Maarif Vakfı Kanunu Tasarısı” (1/720) ve Millî Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Raporu”, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877c0-3f0b-037b-e050-007f01005610&kanunNumarasi=6721#step-4>.
- (2016b Haziran 28), 6721 Sayılı Kanun Parti Adına Konuşmalar, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877c0-3f0b-037b-e050-007f01005610&kanunNumarasi=6721#step-13>.
- (2016c Haziran 14), Genel Kurul Tutanağı, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877c0-3f0b-037b-e050-007f01005610&kanunNumarasi=6721#step-5>.
- (2016d Haziran 28), 6721 Sayılı Kanun Hakkında Bilgiler Genel Gerekçe, <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/Kanun/KanunDetay?YasamaKanunId=f72877c0-3f0b-037b-e050-007f01005610&kanunNumarasi=6721#step-2>.
- Türkiye Diyanet Vakfı (t.y.). <https://tdv.org/tr-TR/su-kuyusu/>, <https://tdv.org/tr-TR/camiler/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (t.y.), “Yurt Dışında Kontrol Edilen Girişim İstatistikleri”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yurt-Disinda-Kontrol-Edilen-Girisim-Istatistikleri-2023-54164>.
- (2025), “Dış Ticaret İstatistikleri, Aralık 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2024-53538>
- Türkiye Maarif Vakfı. (t.y.), <https://turkiyemaarif.org/page/denetim-kurulu>.
- (2021a), Beşinci Yılında Türkiye Maarif Vakfı, <https://turkiyemaarif.org/uploads/editions/files/164367ea1867df.pdf>.
- (2021b), Zirve 2021, <https://www.istanbuleducationsummit.com/zirve-2021>.
- (2022a), 2021 Yılı Faaliyet Raporu, <https://turkiyemaarif.org/uploads/editions/files/16435827a044b6.pdf>.
- (2022b), Zirve 2022, <https://www.istanbuleducationsummit.com/zirve-2022>.
- (2023a), 2022 Yılı Faaliyet Raporu, <https://turkiyemaarif.org/uploads/editions/files/166e2e2b955b9a.pdf>.
- (2023b), Zirve 2023, <https://www.istanbuleducationsummit.com/zirve-2023>.
- (2024a), 2023 Yılı Faaliyet Raporu, <https://turkiyemaarif.org/uploads/editions/files/166e81720bb1f2.pdf>.
- (2024b), Zirve 2024 speakers, <https://www.istanbuleducationsummit.com/zirve-2024#speakers>.
- (2024c Mayıs 28). “Türkiye Maarif Vakfı Afrika Günü’nde Afrika’yı Anlamak Paneli Düzenledi”, <https://turkiyemaarif.org/news/turkiye-maarif-vakfi-afrika-gununde-afrikayi-anlamak-paneli-duzenledi>.
- (2024d Temmuz 13), “Bir Vatanseverlik Destanı”, <https://turkiyemaarif.org/news/turkiye-maarif-vakfinda-bir-vatanseverlik-destani-paneli-22>.

- (2025a), “Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Katalogu”, <https://turkiyemaarif.org/view-pdf/166f4fd9e6428a.pdf>.
- (2025b), Sponsorlar, <https://www.istanbuleducationsummit.com/sponsorlar>.
- (2025c), Kurum Listesi, <https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif>.
- Yeni Şafak (2020 Ağustos 4), “Somali Ordusunun 3’te 1’ini Türkiye Eğitiyor”, <https://www.yenisafak.com/dunya/somali-ordusunun-3te-1ini-turkiye-egitiyor-3551851>.
- (2024a Temmuz 12), “Gambiya Albayrak’la Dünyaya Açılacak”, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/gambiya-albayrakla-dunyaya-acilacak-4632520>.
- (2024b Mayıs 24), “Türkiye’nin Afrika Ülkelerine İhracatı İlk 4 Ayda 6 Milyar Dolara Yükseldi”, <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiyenin-afrika-ulkelerine-ihracati-ilk-4-ayda-6-milyar-dolara-yukseldi-4623192>.
- Yıldırım, Deniz ve Evren Haspolat (2023), “Deli İbrahim Divanı Işığında Hegemonyanın Kuruluşu ve Karşı Hegemonya Olanakları”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 18 (39), s. 124-165.
- Yunus Emre Enstitüsü (t.y.), <https://www.yee.org.tr/tr>.
- Yurtdışı Akraba Toplulukları Başkanlığı (t.y.), “Türkiye Bursları”, <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/>.